

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Problematika rozvodu z pohledu sociální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Antonín Olejníček

Vypracoval:
Libuše Ihnátová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Problematika rozvodu z pohledu sociální pedagogiky“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 12. 4. 2010

.....

Podpis

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat panu PhDr. Antonínu Olejníčkovi, za odbornou a cennou pomoc, kterou mi poskytoval při zpracování mé bakalářské práce. A dále bych chtěla poděkovat mé rodině za podporu a pomoc během celého mého studia, a při zpracovávání bakalářské práce.

.....

Podpis

OBSAH

ÚVOD	4
I. TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Právní předpisy v oblasti práv osob	5
2. Rodina	5
2.1. Charakteristika současné rodiny	7
2.2. Funkce rodiny	8
2.3. Druhy rodin, formy restaurace rodin jejich klady a nedostatky či problémy	10
2.4. Problémy v rodině minoritní i přistěhovalecké	14
2.5. Dílčí závěr	17
3. Rozvod manželství	18
3.1. Druhy rozvodů	19
3.2. Příčiny rozvodovosti	21
3.3. Úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu	24
3.4. Dílčí závěr	27
4. Sociální situace dětí v rozvedené rodině a možnosti sociální pedagogiky	28
4.1. Vliv rozvodu na rodinnou situaci	30
4.2. Druhy pomoci při řešení krizových situací	32
4.3. Po rozvodové problémy s dětmi	38
4.4. Dílčí závěr	40
II. PRAKTICKÁ ČÁST	41
5. Výzkumná metoda a její organizace	41
5.1. Cíl výzkumu	42
5.2. Výzkum a jeho introspektivní pohled tehdejšího dítěte - výsledky	42
5.3. Shrnutí výzkumu	42
ZÁVĚR	60
RESUMÉ	62
ANOTACE	62
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	64
SEZNAM PŘÍLOH	65

ÚVOD

Má práce je zaměřena na problematiku rozvodu a to z pohledu sociální pedagogiky. Na úvod bych chtěla trochu objasnit co to je sociální pedagogika. Je to u nás poměrně nový vědní obor, který se vlastně začal naplno rozvíjet až po roce 1989. Orientuje se na jedince a na jeho všední každodenní život bez ohledu na věk a pohlaví. Zaměřuje se na ochranu osobnosti před různými riziky a jejich vlivy na něj a vytváří požadavky na určité změny v sociálním prostředí. Dalo by se tedy říci, že se snaží uvádět potřeby každého jednotlivce do souladu s potřebami společnosti. Jedná se i o pomoc člověku, který má potřebu vyrovnat se s různými životními úkoly, problémy a jistými riziky ve společnosti a hledání optimálních druhů náhrady nedostatků a to zejména těm, kteří nejsou schopni tyto svoje záležitosti si upravit sami. Sociální pedagogika jako životní pomoc je pozitivní pedagogika, které cílem je v systému komplexní ochrany poskytnout pomoc dětem, mládeži i dospělým v různých typech prostředí hledáním optimálních forem pomoci a kompenzování nedostatků. Jde o proces výchovné péče a ochrany směřující k integraci a stabilizaci osobnosti.¹

Cílem práce je hledání a specifikování zátěží dětí, které prožily ve svém životě předrozvodové, rozvodové i porozvodové situace. Zabývá se také sociální situací dětí v rozvedené rodině a tím jaké možnosti má sociální pedagogika.

¹ Bakošová, Z., *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Třetí vydání: Public promotion, s.r.o. 2008 s. 58

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Právní předpisy v oblasti práv osob

Ochrana jedince by měla být jedním z důležitých funkcí společnosti a je zajišťována řadou různých předpisů. V Listině základních práv a svobod se mimo jiné říká: Hlava 1, článek 1: Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Hlava 4, článek 32: Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Děti narozená v manželství i mimo něj mají stejná práva. Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu a na základě zákona. Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu. Ustanovení v podobném duchu obsahují i další dokumenty například Všeobecná charta lidských práv OSN a Úmluva o právech dítěte, která je součástí právního řádu ČR. Tuto problematiku v oblasti práva upravuje zejména zákon o rodině č. 94/1963 Sb., a zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.

2. Rodina

Je známa klasická představa, že společnost se skládá z rodin. Je spojena s koncem 17. století, kdy byl velký smysl pro estetickou vyváženost a osvícenství. V základní knize osvícenství, Velké francouzské encyklopedii, zaznamenává už Chevalier de Jacourt nový myšlenkový vývoj: pod heslem rodina uvádí, že je to společnost, jež tvoří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je vskutku občanská společnost ustavená přírodou. Tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností. Vytváří základ pro národní společnost, neboť lid anebo národ není nic jiného než celek složený z mnoha rodin. Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vtahuje člověka do tohoto svazku, z něhož jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní působí smrt každý den.²

Počátky rodiny můžeme zařadit již do doby kamenné, kdy podle archeologických výzkumů člověk této doby již žil ve skupinách, které byly pokrevně spřízněné. Živili se

² Možný, I., *Moderní rodina*. Brno: Blok 1991. s. 17

lovem a sběračstvím a role v těchto skupinách již měly rozděleny. Muži obstarávali nejvýznamnější zdroj obživy, lov. Ženy se staraly o děti, a jelikož se tyto skupiny často stěhovaly z místa na místo z důvodu dostatečného zajištění potravin, měly matky pravděpodobně jen jedno dítě. Jelikož zajišťovaly ženy stěhování celého společenství, bylo nanejvýš praktické a rozumné mít je jedno dítě.

Situace rodiny se poměrně značně změnila v době neolitické revoluce, kdy z důvodu daleko příznivějšího klimatu a podnebí mohly tyto skupiny zůstat déle na jednom místě, a začaly se tedy věnovat pěstování rostlin a chovu zvířat. V této době začal vznikat i obchod a začala se rozvíjet různá řemesla. Skupiny se tedy již mohly rozdělovat podle majetku a zvyšoval se i počet dětí.

V době homérské zejména v řecké společnosti se společnost organizovala podle rodů. Muži byli nuceni uzavírat sňatky, ale ženy zaujímaly podřízené postavení. Děti byly považovány za plnohodnotné bytosti, jakmile dostaly jména.

Ve starověkém Římě se rodina natolik cenila, že když sestavovali Římané svůj první právní kodex kolem roku 450 př. n. l. tzv. Dvanáct desek, říkalo se v něm, že rodina je základní jednotkou společnosti.

Ve středověku rodinu ovlivňovalo křesťanství, kdy už prvotní církve určuje rodinné role. List Koloským: Ženy podřizujte se svým mužům, jak se sluší na ty, kdo patří Pánu. Muži, milujte své ženy a nechovejte se k nim drsně. Děti, poslouchejte ve všem rodiče, protože se to líbí Pánu.³ Rodiny v této době byly tedy orientovány na církve, ale to jak vypadaly, určovaly i jiné vlivy. Členové rodiny obdělávali půdu, pěstovali dobytek nebo provozovali řemeslo a děti se začaly přímo v rodinách připravovat na svoje budoucí povolání. Vztahy v rodinách byly určovány a diktovány touhou po udržení majetku a tomu se přizpůsobovalo i jednání a životy jejich členů.

Buržoasní revoluce v 18. století bojovaly za občanskou rovnost, ale někteří myslitelé již poukazovali na neexistující zájem o rodiny a požadovali na panovníkovi, aby tento zájem posílil. Nastával i proces zrovnoprávnění žen, který vedl následně k rozpadu patriarchální rodiny. Následkem industrializace se pracovní příležitosti přenesly do továren, kde mohly pracovat ženy a často i děti. Muž přestával být jediným živitelem rodiny. Tak nastala moderní doba, která mimo jiné odtrhla lidi od starých vazeb, rozbila uzavřené komunity tříd a lidí začínali být nezávislí na vrchnosti i církvi.

³ Možný, Ivo., *Moderní rodina*. Brno: Blok 1991. s. 19

2. 1. Charakteristika současné rodiny

V této části budu popisovat současnou rodinu. Jak tedy vypadá dnešní rodina? Záleží na tom, z jakého pohledu se na ni podíváme. Tak například z psychologického pohledu je rodina úplně prvním kontextem lidské zkušenosti od narození až po smrt. Definujeme-li rodinu jako systém, je to soubor částí a vztahů mezi nimi. Rodina je tedy skupinou lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů.⁴ Rodinný systém se rozkládá v prostoru a čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu, jsou otevřené, adaptabilní, schopné reprodukce a změny. Vytváří se a mění na základě citlivých reakcí na podněty vnějšího i vnitřního původu.

Z právního pohledu je rodina velmi důležitou institucí společnosti a je tedy základem státu. Za členy rodiny jsou z hlediska práva považovány osoby, které spolu žijí ve společné domácnosti a jsou tzv. blízkými osobami.

Sociologie vymezuje pojem rodina jako primární skupinu, která je charakteristická svými bezprostředními vztahy s principem podpory a spolupráce. Hraje velmi důležitou roli v procesu socializace, zejména tím, že mezi všemi členy skupiny je silný emotivní vztah a angažovanost na ostatních členech. Dochází k utváření osobnosti člověka a je v ní obsažen i prvek vštěpování cílů jednání, osvojování prostředků a motivací dosahování cílů skupiny, určování skupinových norem, kontrol, i hodnocení chování členů včetně používání pozitivních i negativních sankcí.⁵

Hlavní smysl rodiny je v její reprodukční činnosti, je velmi důležitá pro zachování lidstva. Má nezastupitelnou roli v péči o děti a o jejich zdárnou výchovu. V první řadě jim ale zajišťuje primární potřeby jako nasycení, teplo dále poskytuje domov a jistotu stabilních osob ve svém okolí, rodiče. Tato vazba je ale oboustranná jak pro dítě, tak i pro rodiče. Členové rodiny se navzájem podporují, spoléhají na sebe, vyměňují si informace, komunikují spolu. Domov umožňuje lidem odložit role, které na sebe berou v okolním prostředí a dovoluje jim naprosté sdílení a regeneraci. Pomáhá také zvládat různé stresy a traumata, potíže a problémy, které život přináší. Je místem útočiště před okolním světem. Rodinné vazby jsou v jistém smyslu nezrušitelné a nesmřitelné. Je to společenství, které dává příležitost k uplatnění trvalých hodnot. Nejcennější věcí, kterou dnes rodina může předat dětem není majetek, ale je to vzdělání. Rodiče svým vlivem a

⁴ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál. 2007. s. 24 - 25

⁵ Sekot, A., *Sociologie v kostce*. Brno: Paido 2006. s. 89

svým příkladem mohou ovlivňovat životní dráhu dítěte, které si potom odnáší do svého vlastního života určité modely o manželství a rodině a o hodnotové orientaci. Ovšem má smysl i pro rodiče, umožňuje jim přesahovat horizont vlastního života. Starost o člena rodiny je víc než starost o sebe a touto starostí dostává jejich život nenahraditelné dimenze. To, co děláme, má větší cenu, když je to zhodnoceno či přímo užito rodinou.⁶

2. 2. Funkce rodiny

Rodina jako jediná nenahraditelná instituce v době rozpadu industriální společnosti i nadále plní svoje základní funkce i když v důsledku dochází k určitým změnám. V současné době stále vzrůstají požadavky na rodinu i na jednotlivce a tak se rodina paradoxně stává i posledním útočištěm před stále více přetechnizovaným světem, kde vládne stres a napětí. Je to místo, které může poskytnout oporu a podporu a regeneraci sil. I když některé funkce rodiny doznaly změn, některé přetrvávají.

Mezi základní funkce rodiny patří :

Biologická neboli reprodukční. Společnost potřebuje pro svůj zdárný vývoj silnou základu, a proto se očekává od rodin reprodukce. V současnosti, ale můžeme pozorovat úbytek narozených dětí. Děje se tak proto například, že dnešní rodiny nepočítají s větším počtem dětí v rodině z finančních důvodů. Zejména u sociálně slabších rodin se velmi zvažuje narození dítěte, někdy dítě bývá považováno za určitý luxus. Přispívá k tomu i nejistá situace, kdy převládá strach ze ztráty zaměstnání a neustálé zvyšování životních nákladů. Dítě je někdy také považováno za jistou překážku v budování kariéry a dnes je velmi častý i model dvoukariérový, kdy v důsledku růstu vzdělanosti, vyšší kvalifikace a větší zaměstnanosti žen stále více rodin uvažuje dokonce o bezdětném manželství. V této souvislosti je také velmi časté to, že ženy odkládají narození prvního dítěte na pozdější dobu a často tyto děti zůstávají jedináčky. Jako další příčina se jeví i určité znevýhodnění. Může to být finanční znevýhodnění, nebo obava ze zpomalení kariéry, často se může jednat i o určitou omezenost osobní svobody anebo strach z dopadu na manželský vztah. Mezi dnešními mladými lidmi můžeme sledovat i trend konzumního způsobu života, který je naplněn různými aktivitami a činnostmi, pro které se zdá dítě nevhodným přepychem. Častá je i obava z toho, že by nebyli dobrými rodiči

⁶ Matoušek, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství 1993. s. 11

Funkce sociálně-ekonomická zahrnuje celou řadu aspektů. Má velký význam jak pro společnost, tak pro rodinu. Rodina je chápána jako velmi významný prvek v ekonomickém a tržním systému společnosti. Členové rodiny se v rámci svého zaměstnání podílejí na výrobní i nevýrobní sféře společnosti. Na druhé straně, jsou ale samy významnými spotřebiteli, na kterých je závislý trh a výše zisků podniků. V dnešní době dochází často k poruše této funkce z důvodu ztráty zaměstnání anebo důsledkem neustále se zvyšujících životních nákladů. Na druhé straně, se ale dá pozorovat návrat k rodině, která kdysi fungovala jako soběstačná a samostatná výrobní jednotka. Jedná se o různé rodinné podniky, farmy apod.

Funkce ochranná spočívá v zajišťování životních potřeb biologických, zdravotních, hygienických všem členům rodiny, dětem především. Jestliže v posledních desetiletích tuto funkci zčásti zastával stát formou důchodového pojištění, domovy důchodců, léčebny pro dlouhodobě nemocné, zdravotní pojištění, očkování apod., po roce 1990 je rodina opět na této funkci více zainteresována a předpokládá se větší spoluúčast na jejím plnění (např. pacienti jsou propouštěni dříve do domácího ošetřování, některé léčebny, ozdravovny zanikají, finanční spoluúčast na zdravotní péči, očkování a preventivní lékařské prohlídky včetně zubních ze škol vymizeli apod.)⁷

Funkce sociálně-výchovná je velmi důležitá pro vývoj dítěte. Rodina je první sociální skupinou, se kterou přijde dítě do styku. Učí se od svých rodičů, které má za své vzory různým vzorcům chování, které ho připravují do budoucího života. Tuto roli plní i starší sourozenci. V dnešní době, je ale i důležitá opačná role a to, že děti mohou učit starší generaci. Jedná se o moderní komunikační technologii apod., toto je možné z důvodu, že v současné době začíná trvat delší soužití více generací v rodině. V některých případech se rodiče snaží převzít výchovu na školu a domnívají se tak, že škola za ně bude provádět výchovu dětí. V tomto případě, ale hraje roli to, jaký výchovný styl se uplatňuje v rodině. Nejideálnějším je výchova demokratická.

Emocionální funkce rodiny spočívá v tom, že rodina jako jediná dokáže utvořit prostředí obsahující citové zázemí, bezpečí a jistotu. Dítě potřebuje pro svůj zdravý rozvoj pocít lásky a sounáležitosti. Rodina je místo, které umožňuje prožívat všechny úspěchy a nezdary v citově stálém prostředí. Je to místo, kde by se mělo každému dostat podpory a pomoci v situacích, které to nezbytně vyžadují.

⁷ Kraus, B., Sýkora, P. *Sociální pedagogika I.* Brno: IMS 2009

Důležitá je i *funkce relaxační*, která by měla pamatovat na všechny členy rodiny, ale nejdůležitější je samozřejmě pro děti. Její význam je v tom, jak rodina tráví svůj volný čas, jak tráví dovolené, jakým zájmům se věnuje a jak a kolik tráví členové rodiny pohromadě. V dnešní době, která klade velmi vysoké nároky na rodiče hlavně v profesním životě, je toto také jediný čas, který rodina tráví pohromadě, a myslím si tedy, že je velmi důležitý v tom, že děti mohou pozorovat, jak funguje rodina vcelku. Děti tak mohou pozorovat v realitě vztah mezi mužem a ženou. Mnohokrát je toto také jediná chvíle, kdy rodiče mohou věnovat veškerý svůj čas dětem a věnovat se jim naplno.

Rodina v České republice se momentálně nachází v krizi. Polovina manželství u nás končí rozvodem. Náš stát nemá jasně danou a ucelenou rodinnou politiku a je tak výjimkou oproti okolním středoevropským státům. Je tedy komplexní rodinná politika prioritou naší společnosti? Touto zásadní otázkou se zabývá ministerstvo sociálních věcí, které ve své Zprávě o rodině nastiňuje směry řešení tohoto problému. Zabývá se i různými druhy pomoci rodině, ať už je to finanční podpora rodiny, aktivity k podpoře rodiny a velmi důležitá otázka slučitelnosti profesních rolí. Jedná se o pomoc rodinám, které chtějí plnit jak rodičovskou tak i profesní roli. V tomto případě je ale nutné vyvážené zohlednění zájmů rodičů, ale i zájem dětí. Důležitá je také existence různých územně dostupných služeb péče o děti a opatření pracovní právní povahy⁸.

Ovšem demografický vývoj posledních let, především klesající počet uzavřených sňatků a následný snížený počet narozených dětí, se nepříznivě odráží ve věkové struktuře obyvatelstva. Toto má závažný následek v tom, že nedochází k takovému rozvoji společnosti a současně se proměňuje rodinný život a to zejména v jeho sociálně-ekonomických podmínkách. Z faktorů, které v tomto procesu působí je nedostatečná podpora institucí a pokles společenského respektu rodiny jako základní jednotky státu.

2. 3. Druhy rodin, formy restaurace rodiny jejich klady a nedostatky či problémy

Rodina je pro každého jedince jedinečnou a nezastupitelnou institucí. Během našeho života se můžeme setkávat s různými druhy rodin.

Základní rodina se nazývá nukleární a je tvořena soužitím rodičů nebo rodiče a dětí. Toto je základní jednotka, ale dále můžeme hovořit ještě o rodině velké, neboli

⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. <http://www.mpsv.cz/>

rozšířené, do které můžeme zahrnout další blízké příbuzné. Jedná se o prarodiče, tety, strýce, sestřenice apod.

Dalším typem rodiny je rodina orientační. To je taková rodina, do které se vlastně narodíme a kterou si nemůžeme vybrat. Jedinec je v této rodině dítěte.

Rodina prokreační je typem rodiny, kterou již sami zakládáme. Fungujeme tady jako rodič a můžeme zde uplatnit vzory a modely, které jsme se naučili již v naší původní rodině. Jak tato rodina plnila své funkce, se potom odráží i na způsobu výchovných stylů, které uplatňujeme u našich dětí.

Rodiny můžeme dále potom ještě kategorizovat podle toho jak dobře a do jaké míry plní své funkce.

Funkční rodina je taková, která nemá větší problémy s plněním a zajišťováním všeho co je potřeba. Nejedná se jen o to, že rodina plní základní funkce, tzn., pocit bezpečí, zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, usměrňuje, chrání a podporuje, ale plní i další věci jako vštěpování morálních postojů a modelování osobností.

Naproti tomu problémová rodina, je taková, u které se vyskytují nedostatky v některé z funkcí rodiny, ale není zásadně narušen chod rodiny. Jedná se často o selhání z velké pracovní přetíženosti rodičů v zaměstnání, ale i dětí. U nich se jedná například o velké množství různých zájmových kroužků a koníčků, které děti zaměstnávají.

V dysfunkční rodině se vyskytují již závažnější nedostatky. Bývají to rodiny, jejichž vztahy nejsou v souladu a harmonické. Problémy jsou hlubší a členové těchto rodin, již nejsou schopni se s problémy vypořádat sami. Jedná se například o alkoholismus v rodině, nedostatečný finanční příjem, traumatický rozchod rodičů. Mezi dysfunkční rodiny můžeme podle toho, jakého typu jsou nedostatky zařadit. Nezralou rodinu, přetíženou, ambiciózní, autoritářskou, odkládající a mnohé další. Tyto typy rodin již sami o sobě nastiňují problémy, které se v dnešní době vyskytují.

Afunkční rodina již není schopna plnit základní zabezpečovací funkce a prakticky se o rodině již nedá mluvit. Sociální zázemí, jestliže existuje, je velmi slabé. Dítě v takové rodině je přímo ohroženo. Hromadí se patologické jevy a jsou i situace kdy již jsou rodiče zbaveni rodičovských práv soudem.

Restaurace rodin je stav, kdy původní rodina se rozpadá z důvodu rozvodu, nebo úmrtí rodiče, nebo se může i jednat o rodinu svobodného rodiče s dítětem, který vytvoří nový rodinný svazek. Vzniká tak tedy doplněná rodina.

Většina lidí po rozvodu hledá nový důvěrný vztah. Důvodem ve většině případů je co nejrychleji nahradit ztrátu partnera, jde také o to vyhnout se samotě, bolesti

z truchlení a v neposlední řadě znovu najít partnerství a tím i jistotu. Tyto motivy ovšem vedou také k opakovaným selháváním a to v případě, kdy člověk ještě není dostatečně vyrovnaný s předchozí ztrátou partnera či k vytváření vztahů, které jsou nerovné a závislé⁹.

Je tedy naprosto přirozené, že si exmanželé hledají nové partnery. Musí si, ale uvědomit, že v tomto případě jejich nový vztah a nový partner bude mít vliv i na jejich děti, jelikož by měl fungovat jako nevlastní rodič. Rodina s nevlastním rodičem má někdy nezaslouženě špatnou pověst a dopředu se někdy posuzuje jako rodina problémová. Má na to vliv zřejmě to, že rozvod je určitou stigmatizující situací a vede k vytváření předsudků. I na nevlastní děti, které potom žijí v takové rodině, se tak pohlíží. Překonání těchto předsudků je potom velmi důležitým předpokladem pro vytvoření nové fungující rodiny, která si tak může vytvořit pozitivní rodinnou identitu.

Život v takové složené rodině se však od života v původní rodině ovšem liší. Děti, které v takovém prostředí žijí, se musí vypořádat s řadou problémů, ať už se jedná o nové širší příbuzenstvo, nové nevlastní sourozence a v neposlední řadě i život s novým rodičem. Děti stojí v mnoha případech před komplikacemi, které pramení z toho, že se sjednocují děti ze dvou rodin. Velmi často dochází k tomu, že nedostanou potřebný čas a prostor k přizpůsobení se vzniklým změnám v jejich životě. Děti, které se stávají členy takové složené rodiny, stojí většinou před dvěma problémy. Pro mnoho dětí je těžké přijmout vůbec fakt, že do jeho prostředí vstupuje nová osoba, u které mají pocit, že by měla nahradit jejich původního rodiče. Zejména děti školního věku a dospívající tuto náhradu vlastního rodiče neochotně přijímají.

Nový partner vyvolává i konflikt loajality. Děti mnohdy neví, jak se mají chovat a mají pocit, že zrazují svého biologického rodiče. Zpočátku nového partnera odmítají a brání mu v tom, aby měl pocit, že je členem rodiny. Jestliže děti nechtějí nového partnera přijmout a vytváří k němu více sporů, může se stát, že i ten nový partner, který má ty nejlepší úmysly, partnerský vztah vzdá. Nicméně by se nemělo zapomínat, že kontakt dítěte se svým vlastním rodičem dětem prospívá a moudří rodiče by to měli respektovat.

Druhým problémem bývá, že děti mají obavy a strach z toho, že kvůli novému členu rodiny přijdou o vlastního rodiče. Tyto děti vlastně již zažily jednu ztrátu rodiče rozvodem a proto jsou vůči dalším případným ztrátám ať již skutečným nebo jen

⁹ Poupětová, Š., *Netrapte se po rozvodu*. Praha: Grada. 2009

vnímaným, mnohem citlivější. Situaci nové rodiny ovlivňuje i fakt, kdo byl původním obyvatelem současného, společného obydlí. Ten kdo přichází, by si měl dokázat říct o vlastní prostor, a ten kdo byl původním obyvatelem, by ho měl vytvořit. Záleží také na tom, zda si nový partner přivádí do nového svazku děti. Vlastní rodič potom má úkol podělit se o odpovědnost za výchovu, domluvit se na řešení situací v rodině. Pro nevlastního rodiče to obnáší poznat dítě a začít se postupně podílet na jeho výchově.

Nevlastní rodič může být v životě dítěte velmi důležitý a může jej obohacovat. Jeho role je jednodušší, když respektuje roli vlastního rodiče a nesnaží se nahrazovat například vlastního otce. Nevlastní rodič by také neměl považovat za samozřejmost, že bude mít rád děti svého partnera. Zpravidla se vzájemný vztah vyvine časem. Měl by být k dětem spravedlivý a chovat se k nim zdvořile. Není také nutné, aby měl pocit, že si musí získat náklonnost dětí, a že musí o ni bojovat s vlastním rodičem. Dítě by mělo dostat od nevlastního rodiče dostatečný prostor pro vztah s matkou i s vlastním otcem. Nemělo by být nuceno do kontaktu s nevlastním rodičem. Od obou dospělých potřebuje vytvoření stabilního a jistého prostředí, které je důležité pro jeho další rozvoj. Nevlastní rodina ve většině případů vzniká proto, že se nevlastní rodiče chtějí vzít, nikoli kvůli zájmu partnera o jejich děti. Nemělo by se tedy od něj automaticky očekávat, že hned převezme rodičovskou roli a začne děti vychovávat. Příliš mnoho nevlastních rodičů mívá pocit, že musí tuto tradiční výchovnou roli naplnit a když se o to pokusí, setkávají se hlavně u starších dětí s odporem¹⁰. Aby byla jejich situace v nové rodině přijatelná a snaha úspěšná, musí se dospělí domluvit na správném stylu výchovy. Musí vychovávat své vlastní děti a děti svého partnera tak, aby žádné z nich neošizoval a nezanedbával. Jsou-li oba partneři dost vyspělí, dokážou věci zařídit tak, aby to nebylo dětem ke škodě, nýbrž k užitku¹¹.

Úmrtí některého z rodičů přichází na rozdíl od rozvodu nečekaně. Je to ztráta konečná a definitivní. Mrtvý rodič se už nevrátí a ze života dítěte tak zmizí navždy na rozdíl od rozvodu, kdy mizí jen částečně. Zemřelý rodič není fyzicky přítomen, ale velmi často je přítomen duchovně. Děti mají zpravidla na takového rodiče své vlastní vzpomínky a ty jsou velmi často v idealizované podobě¹². Rodina je tedy tvořena rodičem a dítětem. Rodič zpravidla přejímá obě role, matky i otce. V takovém

¹⁰ Teyber.E., *Děti a rozvod.Praha: Návrat domů.2001*

¹¹ Satirová. V., *Kniha o rodině. Praha: Práh. 1994*

¹² Matějček. Z., Dytrych. Z., *Krizová situace v rodině očima dítěte.Praha: Grada. 2002*

výchovném modelu ovšem zákonitě chybí vždy jeden ze vzorců chování, které by dítě mohlo přejímat.

Jestliže se takový ovdovělý otec nebo matka rozhodne pro nový sňatek, situace nového partnera bývá velmi složitá. Nemají proti sobě sice žijícího rodiče, ale o to víc je jejich situace těžší. Totiž idealizované vzpomínky dítěte na svého rodiče nabývají velkých rozměrů a jsou velmi často vybavené všemi ctnostmi a je velmi těžké proniknout k takovému dítěti. Nastává tu také problém, že nový partner může pociťovat přecitlivělost na řeči o tom, jako to bylo v minulosti. Důležité je dopřát dítěti dost času na to, aby mohlo svůj smutek dobře prožít a dostatečně se vyrovnat se svou ztrátou. Zpravidla se rozlišují čtyři fáze. Jako první nastává šok, uvědomění, že blízká osoba se již nevrátí. Druhou fází je protest, který funguje jako obranná reakce, třetí je beznaděj a zoufalství, jako čtvrtá fáze nastává proces vyrovnání se ztrátou a nutnost nalezení nových východisek. Prožití všech těchto fází by mělo usnadnit dítěti návrat z uzavřenosti zpět k životní aktivitě. Jen takové dítě je schopno přijmout nový stav věcí a začít si uvědomovat a pracovat na novém vztahu se svým nevlastním rodičem.

2. 4. Problémy v rodině minoritní a přistěhovalecké

Jako nejčastější uváděná minoritní skupina je romská minorita, kdy romské rodiny tvoří zhruba 2% všech rodin. Tato minorita má své vlastní kulturní kořeny a i její život se řídí podle jiných měřítek než u většinové populace. I když mají na svém hodnotovém žebříčku rodinu na prvním místě, další hodnotové stupně se bohužel již neslučují s plnohodnotným fungováním jejich rodin. Na tomto místě je ale nutno podotknout, že záleží na úhlu pohledu. Co se majoritě jeví jako velmi problémové a hodné řešení, pro tuto minoritní skupinu je naprosto běžné a přijatelné.

Hlavou rodiny je otec, který se věnuje řešením problémů v širší rodinné pospolitosti a má velkou autoritu. Rodina v tomto případě není jen okruh blízkých příbuzných, ale zahrnuje velkou skupinu lidí i vzdáleně spojených. Naproti tomu žena má podřízené postavení a zpravidla jen na ní leží zabezpečení rodiny. V poslední době romská rodina značně zeslábla. Typická patriarchální rodina se mění a atomizuje v souvislosti s rozpadem tradiční romské komunity¹³. Dochází k vytržení z tradiční velkorodiny a ze soudržné obce. Pro romskou ženu je nejvyšší hodnotou mít děti. Děti se rodí velmi brzy,

¹³ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

někdy už ve třinácti letech. Je-li žena bezdětná, nebo má-li málo dětí, je to pro ni ostuda. Pro romské ženy je nepřijatelná antikoncepce.

V romských rodinách spolu běžně žijí tři i čtyři generace. Na výchově dětí se podílejí především ženy. Rodina je pro Romy velkou hodnotou, i když to neznamená, že bude zvláště stabilní. I v romských rodinách dochází k rozvodům, rozchodům. Často nastává situace, nepřítomnosti některého z dospělých, který je velmi často ve výkonu trestu odnětí svobody. Širší rodina a pak zvláště osoba matky je často jedinou jistotou pro Roma. Romská matka výchovně selhává zvláště mezi 15. – 18. rokem věku dítěte.

Velká část romských rodin se potýká zejména s nedostatečným vzděláním, dlouhodobou nezaměstnaností, se závislostí na sociálních dávkách, mají problémy s bydlením a se zhoršeným zdravotním stavem, způsobeným špatným životním stylem. Patří mezi nejvíce ohrožené skupiny diskriminací a sociálním vyloučením¹⁴. Tyto a ještě i další problémy vedou k chudobě, k neschopnosti zajistit dětem nezbytné základní životní potřeby. Jako další velký problém se jeví neschopnost zajistit dětem pravidelnou školní docházku a to potom následně k častému umístování dětí do ústavních zařízení a k vyššímu výskytu sociálně-patologických jevů v důsledku nefunkčnosti romských rodin.

Problémy v romské rodině vidím především v nedostatečné vzdělanosti a následně potom v neschopnosti uplatnění na pracovním trhu. Děti při nástupu do školy se potýkají s tím, že nedostatečně ovládají český jazyk a jsou potom ve třídách izolovány od ostatních a může se tedy jevit, že jsou nevzdělatelné. V mnoha případech chybí základní sociální a hygienické návyky, které si děti neosvojí v rodině. Prakticky také neexistuje u těchto dětí dostatečně vysoká motivace na vzdělávání. V okruhu své rodiny a svých blízkých také nemají možnosti pozorovat a naučit se zkušenosti s prací, jelikož jen malá část dospělých pracuje. Již po několik generací jsou svědky toho, že se dá žít ze sociálních dávek lépe, než kdyby museli pracovat. Ve velké míře se mezi touto minoritou vyskytuje sociální parazitismus, který je možný v důsledku nastavení liberálního systému sociální sítě.

Velmi často také dochází k tomu, že romské páry i když spolu vychovávají několik dětí, neuzavírají manželství z důvodu poskytnutí vyšších sociálních dávek.

¹⁴ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

I když se společnost snaží o řešení tohoto problému, zatím aspoň z mého pohledu nedochází k viditelnějším výsledkům. Řešení pro tuto skupinu lidí odborníci vidí v jejich integraci do společnosti, ale zatím tyto snahy nenesou výsledky.

Romské rodiny by měly být podporovány takovým způsobem, aby dosahovaly větší ekonomické soběstačnosti a mohly tak nést odpovědnost za vlastní život. Ve smyslu naplňování zásady sociální spravedlnosti by romským rodinám měly být zabezpečeny rovné příležitosti a šance zejména ve vztahu k přístupu ke vzdělání a zaměstnání. Důležitým cílem je také zvýšení kvality soužití v romských rodinách, zejména v oblasti výchovy dětí a péče o ně, podpory fungujícího rodičovství a kultivace partnerských vztahů, což by přispělo k prevenci dysfunkcí a rozpadu romských rodin a umístování romských dětí do ústavní péče¹⁵.

Přistěhovalci tvoří cca 3 % obyvatel státu. Podle počtu se na prvním místě střídají Ukrajinci a Slováci. Tito lidé jsou vystaveni silnému tlaku společnosti a to zejména ti, kteří pocházejí ze zřetelně odlišného socio-kulturního prostředí. Proces integrace pro ně může být zdrojem konfliktů. Rodina jako místo přirozených sociálních vazeb je pro cizince často současně prostředníkem vědomí životní kontinuity a pomáhá s vyrovnáním se s novými životními podmínkami. Do budoucna lze počítat s trendem nárůstu počtu rodin přistěhovalců žijících na území ČR a s nutností lepšího nastavení podmínek jejich života¹⁶. Přistěhovalci se neustále učí zvládat stres v cizím prostředí, kde často dochází ke kulturnímu šoku, který patří mezi přirozené reakce. Objevuje se u lidí, kteří pobývají delší dobu v cizím prostředí. Bývají z tohoto prostředí nejistí a dochází u nich k dezorientacím a anomii, což je často doprovázeno psychosomatickými potížemi, stavy podrážděnosti, zvýšené únavy a apatie.

Záleží také na tom, o jakou rodinu se jedná. Zda v naší republice pobývá celá rodina, nebo jen část. Je mnoho případů, kdy rodiče zanechávají své děti v opatrovnickví prarodičů ve své vlastní zemi. Jejich kontakt se potom omezuje jen na komunikaci přes telefon nebo internet.

Rodina, která na našem území pobývá i s dětmi většinou již chce u nás zůstat natrvalo. Jejich pobyt je legální, takže většinou nemají problémy jako ostatní přistěhovalci, kteří jsou na našem území nelegálně, pracují, mají vyřešeno i bydlení a jejich děti navštěvují naše školy. Dětem nedělá větší problém integrovat se do kolektivu

¹⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

¹⁶ http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

svých vrstevníků. Takové rodiny se snaží o to, aby pochopily odlišnou kulturu země, ve které momentálně žijí. Existuje u nich také silnější vazba na členy vlastní rodiny a vyznačují se větší soudržností. Problém může pro ně představovat jazyková bariéra, zejména při jednání na úřadech a odlišná mentalita. V některých případech může být pro ně i určitá hrozba rasismu a předsudků. Většinou toto pramení z nedostatečné tolerantnosti okolí a z obavy o svou vlastní práci.

2. 5. Dílčí závěr

V první části mé práce jsem se zaměřila na rodinu. Nejdříve jsem nastínila některé z předpisů, které se zabývají rodinou problematikou.

Dále jsem nastínila vývoj rodiny, kde se vlastně a jakým způsobem utvářela během dějin. Poukázala jsem na to, že již v raném věku lidstva bylo důležité určité společenství lidí, kteří spolu spolupracovali, byli na sobě v jistém směru závislí a vytvářeli skupiny pokrevně spřízněné a ty se později formovaly do rané podoby rodiny. Podíleli se na výchově svých dětí, ochraňovali je a zabezpečovali základní lidské životní potřeby. Popsala jsem, jak si rodiny vážili v starověkém Římě a později ve středověku určovala rodinné role církev. V době buržoasní revoluce došlo k posílení pozice ženy jako člověka. Muž začal ztrácet výsadní postavení živitele rodiny z důvodu počátku feministického hnutí. Ženy začaly pracovat a tak se stávaly na mužích nezávislé.

Dále jsem se pokusila charakterizovat dnešní rodinu z různých pohledů, poukázat na její zásadní vliv v životě každého člověka. Vyzdvihnout její jedinečnost a nezastupitelnost, zdůraznit její zatím ničím nepřekonatelnou a nenahraditelnou pozici. Snažila jsem se o to vysvětlit, že má význam jak pro výchovu, ochranu a zabezpečení dětí, tak na druhé straně má význam i pro samotné rodiče. Existuje tu zpětná vazba a návaznost na vše co uděláme a neuděláme. Přispíváme tím vlastně k přenosu informací z generace na generaci a podílíme se svým způsobem každý svým dílem na tvoření a uchování kultury, vytváření vlastní identity a tímto způsobem na kvalitě celé společnosti.

V další části jsem vysvětlila, jaké funkce má rodina. Zabývala jsem se těmi nejdůležitějšími, základními dalo by se říci těmi, které bezprostředně potřebujeme pro svůj život. Existují i další funkce, které bych neoznačila jako životně důležité buď pro rodinu, nebo společnost, ale které jsou také důležité, i když některé z nich doznávají

různé změny, které se odehrávají v každé společnosti. Dozvaly změn, nebo již pomalu zanikají.

Věnovala jsem se i otázce druhů rodin, popsala jsem rodinu jak funkční, tak i nefunkční, a další. Zabývala jsem se i restaurací rodiny, což je složená neboli doplněná rodina a tento pojem zahrnuje i rodinu s jedním rodičem v důsledku úmrtí. Dále jsem se snažila přiblížit problémy v rodině minoritní, a jako příklad jsem uvedla romskou rodinu. Snažila jsem se objasnit některé zásadní okolnosti, které jsou specifické pro toto etnikum. Závěrem jsem krátce popsala přistěhovaleckou rodinu a aspoň ve zkrácené podobě jsem nastínila jejich potřebu integrace do společnosti cílové země.

Přínos sociální pedagogiky je v tom, že optimalizuje a usměrňuje životní situace a procesy a to s důrazem na vnitřní potencionál každého jedince a na jeho osobnost. Klíčovým tématem je rozvoj sociální kreativity a sil. Sociální pedagogika se zaměřuje na každodenní život jedince a na zvládání životních situací bez rozdílu věku. Klade důraz na ochranu jedince před rizikovými vlivy a dává impuls k takovým změnám v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu potřeby jedince s možnostmi společnosti. Z pohledu sociální pedagogiky je také velmi důležitá multikulturní výchova, která může přispět k řešení problémů způsobených migrací a přistěhovalectvím.

3. Rozvod manželství

Rozvod je druhou nejvíce stresující a nejtraumatičtější událostí v životě člověka hned po smrti dítěte nebo rodičů. Je to jedna z nejbolestivějších a nejkomplikovanějších zkušeností, kterou člověk může získat. Přetrhává vztahy, ruší vědomí návaznosti života, dotýká se samotné podstaty lidské identity¹⁷. Rozvod s sebou přináší také celou řadu změn a omezení. Člověk, který je opuštěn se musí vzdát svých představ o budoucnosti rodiny, svých snů, nadějí a plánů do budoucnosti, že prožije s partnerem celý život. Ztrácí jistotu, kterou měl ve svém partnerovi, a často i životní styl, na který byl zvyklý.

Rozvod nezasahuje jen manžele, ale především děti. V dnešní době kdy se rozvádí, každé druhé manželství, se každého nějakým způsobem rozvod dotkl. S rozvodem se nevypřádává jen vlastní rodina, ale i okruh blízkých osob a dokonce i společní přátelé.

¹⁷ Everest, G., Everest, S.V. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: 2000. s. 11

Rozvod má dost rozporuplných charakteristik. Může být považován jako takové opatření, které má ukončit nějaké neharmonické soužití a zamezit konfliktům mezi manžely. Ale pravdou je, že tyto konflikty rozvodem nekončí, ale naopak dochází k dalším stresovým situacím, frustracím a konfliktům i v době po rozvodu.

V souvislosti s rozvodem můžeme hovořit o takových třech stádiích vývoje. Jako první je to manželský nesoulad, kdy začíná docházet k neschopnosti partnerů řešit rozpory, nacházet kompromisy. Tento rodinný nesoulad je celkem běžnou záležitostí, ale když přetrvává delší dobu, přechází v manželský rozvrat. Tady se jedná již o závažnější poruchu rodiny. Přímou jsou narušeny některé rodinné funkce. Může se jednat o emoční, ekonomickou, relaxační nebo výchovnou. Tento rozvrat může být jak akutní tak dlouhodobý, a v určité fázi může přejít v rozvod. Ten je potom formálně právním ukončením manželského vztahu dvou lidí. Rozvod na rozdíl od rozvratu je již legalizován, a to tím, že na návrh proběhne rozvodové řízení, do kterého již vstupují úřední instituce, takže přestává být soukromou nebo rodinou věcí¹⁸.

3. 1. Druhy rozvodů

Za života manželů je rozvod jediným způsobem ukončení manželství. Právní úprava rozvodů je v našem právním řádu upravena Zákonem o rodině¹⁹. Důvodem rozvodu může být pouze objektivní existence tzv. kvalifikovaného rozvratu.

České právo rozlišuje tři druhy rozvodů.

Smluvený rozvod – někdy bývá označován jako nesporný rozvod. V tomto případě se nejedná o dohodu mezi manželi, ale o to, že se nezjišťují příčiny rozvodu. Musí být splněny podmínky a to, že manželství trvalo alespoň jeden rok, přičemž manželé spolu již šest měsíců nežijí. Druhý z manželů se musí k návrhu připojit a to buď při podání návrhu, nebo kdykoliv v průběhu řízení. Velmi důležitou podmínkou tohoto rozvodu je ale to, že manželé jsou povinni doložit soudu písemnou dohodu, ve které se upravují vztahy po rozvodu. Jedná se o vypořádání vzájemných majetkových vztahů a práv a povinností společného bydlení. A také rozhodnutí soudu o schválení dohody rodičů o úpravu poměru nezletilých dětí v době po rozvodu. Jestliže manželé tyto podmínky splní, soud manželství rozvede. Tento způsob rozvodu je mnohem oblíbenějším než rozvod sporný. Jedná se o to, že manželé v tomto případě jdou k soudu jen dvakrát,

¹⁸ Matějček, Z., Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing a.s. 2002.

¹⁹ Zákon o rodině 94/1963 Sb.

poprvé při jednání o dohodě o nezletilých dětech a podruhé již k samotnému rozvodu. Tím, že se nezjišťují příčiny rozvodu zabrání se tak projednávání choulostivých záležitostí ze života rodiny a jednání je poměrně rychlé. Je také odůvodněný předpoklad, že když se manželé dovedou dohodnout o dětech a o majetku bude porozvodová situace mnohem lépe zvládnutelná.

Sporný rozvod – provádí se také na základě návrhu. Je uplatňován tehdy, nedokáží-li se manželé dohodnout na podstatných věcech, jež s rozvodem souvisejí, tedy na tom, zda se rozvést, na budoucích poměrech dětí, majetkovém vypořádání a vyřešení bytové situace. Předpokladem, aby manželství mohlo být rozvedeno, je "trvalý a hluboký rozvrat, díky němuž nelze očekávat obnovení manželského soužití". Tento rozvrat je v průběhu řízení prokazován a zároveň je brán zřetel na příčiny rozpadu manželství. Je však otázkou v jaké míře je soudce schopen příčiny rozvodu poznat, a do jaké míry jsou manželé ochotní skutečné okolnosti a příčiny rozvodu nastínit. Nejde o hledání viny, ale i přesto mohou mít příčiny rozvodu i hmotněprávní důsledky. Jedná se například o stanovení vyživovací povinnosti vůči rozvedenému manželovi. Manželství může být rozvedeno i přes nesouhlas jednoho z manželů. Důvodem, který by mohl zabránit rozvodu manželství je zájem nezletilých dětí, daný zvláštními důvody (může jít např. o natolik závažný zdravotní stav, kdy péče o dítě není v silách jednoho rodiče). Dále je třeba upozornit na to, že jsou-li v manželství nezletilé děti, soud návrh na rozvod přijme pouze tehdy, pokud již bylo o poměrech těchto dětí pro dobu po rozvodu pravomocně rozhodnuto.

Ztížený rozvod – rozvod s tvrdostní klauzulí. Termínem „ztížený rozvod“ by se dal charakterizovat třetí druh rozvodu, pokud se prokáže, že rozvod představuje nespravedlivou tvrdost do pokračujících osobních těžkostí jednoho z manželů. V případě, že s návrhem na rozvod nesouhlasí ten z manželů, který se porušením manželských povinností na rozvratu svazku převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena závažná újma, soud návrhu nevyhoví a manželství nerozvede, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství. Bohužel však ani procedura ztíženého rozvodu absolutně nezabraňuje realizaci rozvodu manželství. Výjimkou je proto případ, kdy manželé spolu nežijí po dobu delší než 3 roky. Potom soud manželství rozvede i přes nesouhlas jednoho z partnerů, je-li splněna podmínka hlubokého a trvalého rozvratu.

3. 2. Příčiny rozvodovosti

Od druhé poloviny minulého století se rozvodovost začala značně zvyšovat. Je mnoho lidí, kteří pocítili tuto skutečnost na vlastní kůži, jiní zase tuto situaci prožívali se svými bližními. Dalo by se říci, že každý má nějakou zkušenost s rozvodem. Mnoho odborníků, se zabývá faktem, proč tomu tak je. Je to z důvodu, že lidé se stali příliš pohodlnými a sobeckými nebo nechtějí pracovat na problémech, které se vyskytnou? Manželství u nás není již chápáno jako nezrušitelný posvátný svazek, tak jak tomu bývalo dříve, nebo jak je tomu zejména v religiózních státech. Nebo na vzrůstajícím počtu rozvodů má vliv i současná kultura a situace ve společnosti? Naše společnost zaujímá k problematice rozvodu velmi tolerantní postoj, což je také důkazem velmi benevolentních zákonů. Ty umožňují velmi snadný a rychlý rozvod, zejména když se manželé dohodli o podmínkách po rozvodu. Může tato skutečnost významnou měrou zasahovat i do rodin a spolupodílet se na tomto jevu? Odpověď není a nemůže být ani jednoznačná a jednoduchá²⁰. V každém případě můžeme, ale říct, že rozvod v našich podmínkách se stává jakousi běžnou normou.

V historii existovaly vždy rodinné problémy a konflikty a rodinné krize, takže se nedá mluvit o moderním úkazu. S vývojem společnosti se ale tyto konflikty měnily a nabývaly větší intenzity. Klima společnosti se změnilo urbanizací a industrializací, kdy ženy začaly nastupovat do práce a znamenalo to změny, které se projevovaly v posunu rolí a závazcích, které na sebe rodiče brali. V rodině se tedy musela změnit komunikace a také rozhodovací pravomoci²¹.

V současné době každý druhý sňatek končí rozvodem. Odborníci soudí, že tento trend se nezmění, lze tedy předpokládat, že přes padesát procent dětí bude v určitém okamžiku žít pouze s jedním rodičem.

Najít a hlavně určit pravou příčinu rozvodu není lehké. Jelikož se jedná o lidské bytosti, které mají vlastnost být nedokonalými, tak se také tyto příčiny i těžko pojmenovávají. Kdo chce pochopit, proč se lidé rozvádějí, měl by zjistit, proč se brali. Někdy si sami jedinci nechtějí tuto příčinu připustit, anebo ji nedokážou projevit otevřeně. Traduje se, že rizikovým rokem pro manželství je sedmý rok. Ale v současné době je možné říci, že to může být zrovna tak první a potom i všechny ostatní.

²⁰ Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů. 2007

²¹ Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů. 2007

Jak už jsem uvedla, příčiny rozvodu jsou různé a u každého páru jiné. V naší republice převažují důvody spíše obecnějšího charakteru. Na prvním místě figuruje rozdílnost povah u mužů a žen. Jako další uváděná příčina je falešné očekávání a iluze. Každý člověk vstupuje do manželství a má svoje představy o budoucím životě. Má také svého partnera určitou formou zidealizovaného, ale mnohdy partner tyto skutečnosti nenaplnuje v očích druhého z partnerů. V běžných situacích se nechová podle představ toho druhého a dochází k rozčarování a teprve k následnému poznávání. Manželé musí pracovat na svém vztahu a učit se ze svých životních situací překonávat úkoly, které před ně život klade.

Když, ale dochází k určité neochotě nebo neschopnosti plnit role v rodině, nastávají menší i větší problémy, které nashromážděné mohou vyústit i v rozpad manželství. Právě falešná očekávání plní funkci spouštěče pro další příčiny rozvodu, které jsou jakoby následné příčiny. Mohou to být rozdílné názory na fungování rodiny, nespokojenost s finančním hospodařením, rozdílné názory na výchovu dětí, mimomanželský vztah partnera, nevěra.

Dalšími příčinami může být neexistence tolerance ze strany druhého partnera, nespokojenost v intimním životě. Velmi závažnými a rodinný život narušujícími příčinami jsou alkoholismus v rodině, násilí na partnerovi, různé další formy závislostí.

Jako příklad uvedu příčiny rozvodů, které zhruba jsou na prvních místech v posledních desetiletích a tabulku příčin rozvodovosti v naší republice podle statistických údajů Českého statistického ústavu:

- *rozdílnost povah partnerů*
- *neslučitelnost zájmů*
- *rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti*
- *rozpory ve finančním hospodaření*
- *mimomanželský vztah partnera*
- *neplodnost*
- *závislost*
- *žárlivost*
- *rozdílné názory na výchovu dětí*
- *hrubé jednání partnera*
- *charakterové vady partnera*

Rozvody podle příčiny rozvratu manželství²²

Rok	Příčina na straně muže			Příčina na straně ženy		
	alkoholismus	rozdíly povah	nevěra	alkoholismus	rozdíly povah	nevěra
1989	10,8	37,3	15,8	1,0	37,3	14,7
1990	10,3	40,5	15,0	1,4	49,1	16,8
1991	10,0	40,8	14,8	1,0	40,8	13,6
1992	10,0	43,4	14,8	1,0	43,4	13,4
1993	9,5	48,4	14,1	0,8	48,4	12,1
1994	9,2	49,1	13,7	0,8	49,1	11,5
1995	9,4	48,8	12,9	0,7	49,9	10,5
1996	8,8	49,3	12,4	0,7	50,3	9,5
1997	8,7	49,2	12,3	0,8	50,5	9,0
1998	8,1	50,7	12,0	0,8	51,7	8,4
1999	6,4	44,9	8,9	0,7	47,1	6,4
2000	5,8	47,0	8,0	0,5	49,1	5,6
2001	5,2	46,5	7,2	0,5	47,4	4,7

Příčiny rozvodu jsou také ukazatelem problémů ve společnosti, které by se neměly brát na lehkou váhu a měly by sloužit pro zkvalitňování rodinné politiky každé společnosti.

Bohužel v naší společnosti chybí ucelená koncepce rodinné politiky a benevolence právních předpisů v oblasti rozvodové problematiky umožňují řešení problémů, které se na první pohled zdají rychlé a účinné, ale ve svých důsledcích jsou devastující pro rodinný život a zejména pro děti, které si z této zkušenosti nesou často celoživotní trauma.

²² <http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/>

3. 3. Úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu

Situace po rozvodu je velmi těžká pro rodiče a zejména pro děti. Rodiče se rozhodují, jak budou dále pečovat o svoje děti. Dříve když žena byla ekonomicky závislá na muži, byly děti svěřovány výhradně do péče otců, jelikož tam byl předpoklad, že se jen on může o děti materiálně postarat. Počátkem dvacátého století již panoval názor, že matka má vrozenou schopnost pečovat o dítě, tedy má mateřský instinkt. Předpokládala se u ní prvotní orientace na dítě. V podvědomí panoval také názor, že když bude dítě odtrženo z matčiny výchovy, bude citově strádat. Tento názor podporoval svěřování dítěte do výhradní péče matky, která se podílela na jeho výchově a otec v tomto případě vystupoval jen jako živitel a zabezpečoval finanční zajištění. Tím pádem byl vyloučen z přímé výchovy dítěte a byl odsunut do pozadí. Mohl jen své děti navštěvovat. Tento přístup ovšem nedostatečně fungoval, jelikož se otec stával pasivním. Samotnou matku potom tento systém značně znevýhodňoval, protože na ní ležela veškerá odpovědnost. Navíc se začalo ukazovat, že když otec nemá podíl na výchově, nechtěl nebo neplnil dostatečně povinnost platit výživné, což zase neúměrně zatěžovalo ženu²³.

Tento systém nemohl nadále fungovat, proto nastala změna v péči o děti po rozvodu. Pro soud je někdy obtížné stanovit, co bude pro dítě nejlepší v případě, že se rodiče nedohodnou o uspořádání věcí nezletilých dětí po rozvodu. V takovém případě nastává model *výhradní svěřeni do péče*. Většinou tento druh upřednostňuje ženu. Otec navštěvuje své děti v předem stanovených intervalech a je mu nařízen podíl na vyživovací povinnosti. Tento typ péče by mohl být vysvětlován snahou zajistit dítěti jistotu a stabilitu prostředí, které se nemění. Na druhou stranu výchova dítěte spočívá jen na jednom z rodičů, který v podstatě o všem rozhoduje a druhý rodič při svých návštěvách nemá bohužel možnost na dítě nějak podstatně výchovně působit. Pro rodiče, který je takto odsunut na druhou kolej a má zájem o dítě je toto uspořádání naprosto nevyhovující.

Na druhou stranu výhoda této péče spočívá v případě, kdy druhý z rodičů není vhodným jedincem z důvodu například alkoholismu, drogami nebo jinými návykovými látkami. Může se jednat i o případ, kdy jeho rodičovská zodpovědnost je omezena

²³ Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů. 2007

psychiatrickými či zdravotními problémy. Vhodnou péčí se stává i z důvodu nezájmu druhého rodiče, nebo jeho pracovní vytížeností, zahraniční stáží, či budování kariéry.

Velmi důležitým faktorem ovlivňující schopnost dětí po rozvodu přizpůsobit se novým podmínkám je dále trvajícím vztah s oběma rodiči. Jestliže se rodiče před rozvodem dohodnou na úpravě styku a péči o děti, již to může předznamenávat i do budoucna schopnost komunikace mezi rodiči a tím, lepší adaptabilitu dětí na nové podmínky.

Může se jednat o *společnou péči* o děti. Znamená to v podstatě to, že dítě bude bydlet nadále ve stejném bytě se svými rodiči, kteří i když rozvedení zajišťují společně výchovu. Pro dítě se tedy nic nemění v tom smyslu, že nemusí měnit bydliště, školu nebo úroveň svého zajištění. Navíc má i nadále ve své blízkosti oba dva rodiče, kteří jsou pro něho jistotou, a může se lépe vyrovnat se stavem věcí. Tento typ péče ovšem vyžaduje od rodičů schopnost potlačit všechny vyvolané emoce rozvodem a začít spolu komunikovat. Rodiče se nemusí podílet na společném chodu domácnosti, ale na výchově spolupracují společně. Tento typ také předpokládá to, že ani jeden z rodičů nenaváže nový vztah. V tomto případě, si myslím, že by toto uspořádání nebylo možné. Vyžaduje také od rodičů vysokou míru odpovědnosti a upřednostnění zájmů dítěte nad svými vlastními.

Jinou formou péče o dítě je *střídavá péče*. Tento model se začíná prosazovat, i když někdy rodiče vlastně neví, co to všechno bude od nich vyžadovat. Spočívá v tom, že ve stanovených intervalech dítě bydlí střídavě u jednoho a u druhého z rodičů. Ti se potom podílejí společně na výchově a mohou tak oba působit na dítě. Toto vyžaduje od rodičů určitou míru morálky a odpovědnosti vůči dětem. Nemělo by docházet k tomu, že se rodiče budou předhánět v tom, kdo dítěti dá více dárků nebo se je budou snažit kupovat a ovlivňovat. Předpokládá se i fungování prarodičů a nemělo by tedy docházet k nějakým nevhodným osočováním druhé strany.

Dalším předpokladem této péče je materiální stránka věci. To znamená, že rodiče by neměli bydlet od sebe daleko, aby dítě nemuselo měnit školu a kamarády. Aby znalo prostředí v okolí svého bydliště. U obou rodičů má svoje věci a předměty a stěhuje se jen s učebnicemi. Záleží jen na rodičích, na jakých intervalech se dohodnou. Tento model také velmi závisí na výborné komunikaci mezi rodiči.

Někdy na toto uspořádání přistoupí rodiče z důvodu rychlosti rozvodu a také proto, že si dopředu nedokážou představit tu odpovědnost, která je čeká. Děti na tento způsob

přistupují z důvodu, že nechtějí přijít ani o jednoho z rodičů. Mnohé z nich později zjistí, že jim tento způsob nevyhovuje.

Ne všem dětem, totiž stálý přesun z jednoho místa na druhé, od jednoho rodiče k druhému vyhovuje. Dítě se tak může cítit jako kočovník, který si neutvoří své zázemí, který nemá jasné kořeny. Potřebují pro svůj zdravý vývoj jistotu jediného bezpečného místa a rodiče by v takovém případě měli respektovat potřeby vlastního dítěte. Během času si také dítě jednoho rodiče určí za hlavního a druhého za návštěvníka. Pro dítě těžká situace může nastávat i tehdy, jestliže si jeden z rodičů nebo oba dva najdou nové životní partnery a založí společnou domácnost. Jestliže do takových rodin přivedou i svoje vlastní děti, tak potom dítě, které dochází na střídavou péči, velmi často pociťuje, že není stoprocentním dítětem jako ostatní děti v rodině. Považuje se jen za dítě na padesát procent. To může velmi ovlivňovat vývoj dítěte. Cítí se odstrkované a nechtěné. Má vlastně velmi frustrující pocit, že nikam nepatří, že nikde není chtěné.

Jsou i děti, které se mohou tuto situaci začít využívat ve svůj vlastní prospěch. Výchova nemusí být důsledná a dříve nebo později se začnou projevovat problémy. Oba dva rodiče musí požadovat od dítěte plnit stejné povinnosti. Nemůže se stávat, že jeden z rodičů bude nedůsledný ve výchově.

Zejména u dvoukariérových manželství umožňuje střídavá péče optimálně rozložit čas. V době kdy rodič nepečuje o dítě, může se naplno věnovat své práci, svým zájmům a koníčkům, a v čase kdy má dítě u sebe se může zase naplno věnovat jeho výchově. V neposlední řadě si takto lze i odpočinout a předcházet tak rodičovské vyhaslosti. Je zde i aspekt jakési spravedlnosti, kdy odpovědnost a starost o děti je spravedlivě rozdělena mezi oba rodiče²⁴.

Střídavou výchovu je možno přirovnat k protéze nahrazující končetinu. Protéze dobře vymyšlené, vynikajícím způsobem konstruované, funkční, nenápadné, by svým způsobem i elegantní. Stále to ale je určitá náhražka končetiny zdravé²⁵.

Při tomto modelu péči o dítě je zachován pro dítě vzor mužského i ženského prvku. Což je pro jeho další vývoj a pro budování vlastních vztahů velmi důležitým aspektem.

²⁴ Novák, T. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishing, a.s.: 2005 s.70

²⁵ Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishing. a. s: 2005 s. 71

3. 4. Dílčí závěr

V této kapitole jsem se věnovala problematice rozvodů. V úvodu jsem popsala pojem termínu rozvod. Rozvod je velmi bolestivá a velmi zraňující lidská zkušenost. Nikdy z této situace nevyjdou obě strany stejně postižené. Vždy je jeden, který odchází a jeden, který je opouštěn. Pro něho to znamená především těžké trauma, se kterým je nucen se vypořádat. Jeho svět se roztříští během okamžiku na tisíc kousků a on neví, jak bude dále žít.

Dále jsem popsala druhy rozvodů, které jsou u nás v právní praxi běžné, a které jsou zakotveny v právních předpisech. Nejschůdnější variantou je smluvený rozvod, kdy se partneři jsou schopni dohodnout na porozvodovém uspořádání. To by mělo být jejich hlavní prioritou, jestliže mají děti. Rozvodem jsou také velmi postižené právě děti, které nechápou mnohdy co se děje.

Ať už je příčinou rozvodu cokoliv, vždy je to jen vyvrcholením krize v rodině. Je to souhrn událostí, které během času gradují a nabírají na intenzitě a způsobují rozpad všech vztahů. Netýká se to jen rodiny blízké, ale často toto postihuje i širší rodinu, děti přicházejí i o prarodiče a další příbuzné. Společní známí musí řešit otázku, s kým se budou nadále stýkat, aby neúmyslně nezranili city jednoho z partnerů. Někdy je těžké rozhodnout se, tak přerušit kontakty s oběma. Hraje v tom roli například i to, že nevědí, jak se mají zachovat, nebo nechtějí vystupovat v roli nějakého soudce nebo zastánce.

Svůj podíl na příčinách rozvodovosti má i současný styl života rodin. Může se zdát, že rozvod je jediným řešením ale zpravidla jím neodstraní ani jeden problém, ba naopak vytvoří se tak nové.

V dnešní společnosti, která klade důraz na individualizaci a na to, aby člověk byl velmi aktivní a prospěšný v pracovní a profesní sféře, se někdy zapomíná na to, jaký význam má rodina pro další rozvíjení. Má také svůj podíl na zvýšené rozvodovosti. Rodina není v tomto případě tak důležitá jak by zasluhovala, společnost si neuvědomuje, že tu nastává problém ve funkci reprodukční. Z důvodu ztížené ekonomické situace se rodí menší počet dětí a tím se nezvyšuje základní potenciál pro rozvoj společnosti a kultury.

Úpravy poměrů nezletilých dětí po rozvodu je velmi citlivá otázka a mělo by záležet na morální vyspělosti rodičů a na schopnosti potlačit v sobě ukřivďenost a bolest ze zrad a z nepovedeného vztahu a upřednostnit zájmy dětí. Popsala jsem různé druhy péčí o dítě. Každá má své klady a zápory a je nutno posuzovat každý případ

individuálně a ze všeho je nejvíce důležité co nejméně ublížit dětem. Jejich práva a zájmy by měly být v tomto případě před zájmy o rozdělení majetku. Bohužel tomu tak nebývá a rodiče jsou schopni se dlouho dohadovat o materiálních věcech a o každém kousku majetku a děti jako by nebyly zase až tak pro ně důležité. Neuvědomují si, že nekončí jen jejich vztah, ale vážně narušují život svých dětí a staví je do situace, které ony nejsou schopny žádným způsobem ovlivnit. Je to pro ně traumatizující zkušenost, která je může i po mnoha letech ovlivňovat. Děti by pro nás měly být to nedůležitější v našich životech, jejich prostřednictvím a jejich zkušenostmi budeme nechtěně formovat naše příští generace.

4. Sociální situace dětí v rozvedené rodině a možnosti sociální pedagogiky

Sociální situace dětí po rozvodu není v žádném případě jednoduchou věcí. Děti nejvíce trpí představou, že kvůli rozvodu přijdou o jednoho z rodičů. Bohužel tato představa velmi záhy dostane konkrétní podobu. Ať už je po rozvodové uspořádání jakékoliv vždy to pro dítě znamená plno změn, na které se musí adaptovat. Nastává také citové strádání. Většina dětí, které vyrůstají v rozvedených rodinách, to mají oproti jiným dětem z úplných rodin těžší a přece z nich vyrůstají plnohodnotní lidé.

Rozpad rodiny vyvolává v dětech zvýšenou potřebu lásky, náklonnosti a nutně potřebují dostat, od svých blízkých důkaz, že je má někdo rád. Potřebují odpovědi na řadu otázek, potřebují pevnou oporu a vědomí, že existuje někdo, kdo je utěší a uklidní. Rodiče by měli na tyto pokusy dětí reagovat vstřícně. Děti velmi citlivě vnímají rodinnou atmosféru, sklon rodičů k agresivitě a tendenci ubližovat si navzájem, stávají se svědky častého smutku a depresí matky a na druhé straně vidí zlobu otce. Toto vše má zásadní význam na naplňování základních potřeb jistoty a bezpečí. Vyskytuje se i určitá zanedbanost a to z důvodu, že rodiče jsou převážně zaujati subjektivní stránkou svého neštěstí a děti tak mohou začít vnímat jako rušivý element²⁶. Rodiče sice chtějí vhodně reagovat, ale nemají dostatek času a energie, jelikož se musejí sami vypořádávat s osobní ztrátou, ke svým dětem a jejich potřebám jsou málo všímaví, nedostatečně chápaví a v mnoha případech chybí i tolerance. Nastává paradoxní situace, že v době kdy děti potřebují nejvíce pozornosti a lásky, dostávají jen minimum. Rodina se musí vypořádat s novým uspořádáním a vybudovat si nový řád a systém fungování.

²⁶ Bakošová, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Třetí vydání: Public Promotion s.r.o. 2008

Stává se, že v rozvodové a hlavně v po rozvodové situaci je dítě zneužíváno a manipulováno, ať už jedním z rodičů nebo i oběma. Rodiče se chovají v těchto situacích tak, že jeden z nich dítě tlačí do úlohy ochránce rodiny, zatímco druhý se ho snaží kupovat a tím leckdy předstírá lásku k němu.

Jakmile nastane čas, že nejhorší rány jsou zhojeny, měli by se rodiče začít více věnovat dětem a trávit s nimi co nejvíce času. Tento čas by měli využít k tomu, aby dítě poznalo jejich zájem a lásku. Měli by také děti co nejvíce chválit. Tato činnost mezi rodiči a dětmi může zmírnit pocit ztráty dítěte a omezit konflikty mezi nimi. S takovými dětmi potom bude méně výchovných problémů.

Je také velmi důležité, aby děti měly vytvořen předvídatelný každodenní řád. Rodiče, kteří jsou natolik zaujati sami sebou a svou ztrátou a řešením rozvodových zmatků toto mnohdy nedokážou. Děti se v takovém stanoveném řádu cítí mnohem lépe a bezpečněji. Proto z daleko menšími problémy zvládají stresové situace. Mají pocit, že se nemusí obávat a to, že vědí, co mohou očekávat, jim pomáhá v úspěšné adaptaci.

Dnes si již děti z rozvedeného manželství nenesou pomyslné stigmata a nejsou vystavována neúměrnému tlaku a posuzování okolí z důvodu rozvodu jejich rodičů. Dítě ve svém kolektivu se jistě setkává s podobně sociálně handicapovanými dětmi. Je důležité informovat školu o rodinném stavu? Jak už jsem uvedla dříve, není to dnes ojedinělý jev, navíc tato situace v každém případě ovlivní dítě na jeho školních výsledcích a také jeho chování v kolektivu. Pedagog může takové dítě, které je takto sociálně znevýhodněné i určitým způsobem podržet a hned v zárodcích školních problémů, které by mohly přerůst v daleko větší obtíže dítěti pomoci. Ať už citlivějším přístupem, nebo i nějakou reálnou pomocí. Jedná se tu o sociálně-výchovnou činnost, sociální oporu, která by měla naučit děti adekvátně se vyrovnávat se zátěžovými situacemi²⁷. Přínosem by mohla být i práce sociálního pedagoga ve škole a školských zařízeních, která by se měla vyznačovat uměním naslouchat, navozovat prostředí důvěry a tak zbavovat žáky strachu svěřit se s problémem.

Rodinná situace se ale během času stabilizuje. Druhým rokem po rozvodu by matka měla nabýt sebedůvěru a zlepšit se jí sebevědomí a může opět dosáhnout své původní rodičovské způsobilosti.

²⁷ Kraus. B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál 2008

4. 1. Vliv rozvodu na rodinnou situaci

Po rozvodu nastávají pro děti velmi krušné časy, zejména kdy se jeden z jejich rodičů odstěhuje. Dítě vlastně až v tuto chvíli zažívá a uvědomuje si rozpad manželství rodičů formou osobního prožitku. Od tří let věku dítě tuto situaci je schopno vnímat jako významnou změnu ve svém životě.

Po rozvodu má matka vlastní, finanční a existenční starosti. Přichází o části svých příjmů, a tuto situaci většinou kompenzuje zvýšenou pracovní činností. Dochází k řadě změn, které se mohou týkat bydlení, stěhování, matka mění práci, dítě školu. Matka, která dříve plnila jen funkci matky a ženy v domácnosti si leckdy musí najít zaměstnání, na což nemusela být připravená. Navíc jestliže se otec nezapojuje aktivně do života dětí, musí přebírat i rodičovskou funkci za něj. Nejedna matka je velmi přetížená, představuje to pro ni nelehký úkol. Je to situace velmi náročná jak pro děti, tak pro matku, navíc v tomto období mohou děti více zlobit. V době, kdy se osamělá matka snaží, aby se přizpůsobila novým podmínkám, děti mají naopak zvýšenou potřebu jistoty a bezpečí. Žádají, aby se v domácnosti vše dělo pravidelně a navíc potřebují důslednou výchovu a časté projevy citů. I když matka vynakládá velké úsilí, nemá prostě energii a čas zvýšené potřeby svých dětí naplnit²⁸.

Pro každodenní život to znamená, že rozvedené matky nemají tolik času, kolik by děti potřebovaly. Míň často také spolu vykonávají společně každodenní činnosti, jako je například společné jídlo, nevypravují děti pravidelně do školy, není čas probírat s dětmi jejich zážitky ze školy apod. Maminky mají také často nedostatečný přehled, kde jejich děti právě jsou a jak tráví svůj volný čas. Velmi časté jsou příklady, kdy děti volný čas tráví samy doma.

Někdy nastává i problém, že osamělý rodič má pocit, že je neúspěšný, že selhal naprosto ve všem. Jestliže se rodič potácí v depresích ze vzniklé situace a neustále se zaobírá jen sebou, pro dítě to potom znamená určité ohrožení a to zejména jeho stability, jistoty a někdy i bezpečí. Proto se zdá někdy být užitečným, jestliže se rodič může v takových chvílích spolehnout na svého nejstaršího syna nebo dceru a využít je jako své důvěrníky. Tato situace by ovšem neměla trvat delší dobu. Nastává tu nebezpečí, že těsného citového vztahu mezi rodičem a dítětem a toto dítě se může cítit provinile, jestliže chce žít svým vlastním životem. Pro rodiče není snadné vyrovnat se

²⁸ Teyber. E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů. 2007

s emotivními situacemi v době, kdy mají pravděpodobně menší zásoby citové energie na problémy a starosti, které potřebují vyřešit. Tato situace však netrvá věčně a časem se zlepší²⁹.

Palčivým problémem pro neúplnou rodinu je i určitý stupeň chudoby. Z toho může pramenit velká řada problémů, které nakonec poznamenávají i samotnou rodičovskou výchovu a péči. Osamocení rodič nedokáže pomoci svým dětem s jeho povinnostmi a problémy, i když by chtěl, do toho vstupuje i faktor určitého finančního omezení. Nemůže si dovolit dopřát dětem to co ostatní a v důsledku toho může ovlivňovat i školní prospěšnost dítěte, což nakonec vede k nedostatečné kvalifikaci. Dalo by se tu uvažovat o řadě nevýhod, které mají konečný vliv jak na děti, tak na osamělé rodiče. Jelikož se děti učí v rodině sociálními vzorům, lze předpokládat, že i oni nakonec ve svých vlastních rodinách budou vytvářet podobné podmínky.

Velmi důležité po rozvodu a v nové životní situaci je, naučit se spolupracovat jako rodiče. I když už nejsou partneři, nikdy nepřestanou být rodiči. Je to mnohdy nesnadný a těžký úkol. Jde tady především o dobrou komunikaci a rodiče by si měli mezi sebou ujasnit svoje role, které budou uplatňovat i nadále při výchově svých dětí. Tento úkol by měli v zájmu svých dětí i sebe dobře zvládat, protože od něj je závislé přizpůsobení dětí na novou situaci. I když můžeme tady podotknout, že děti jsou daleko více přizpůsobivé než rodiče a zpravidla velmi brzy přivyknou odlišnému rodičovskému přístupu. Děti po rozvodu potřebují mít kvalitní vztah s oběma rodiči.

Po rozvodu se ovšem může velmi často měnit i sociální okolí, ztráta přátel, členů rodiny, které získali sňatkem. To značí i další rys rozvodu a změn, které s ním nastávají. Styky právě s takovými příbuznými se přerušují v důsledku snahy oprostít se od původní rodiny. Ale tato snaha je velmi zraňující vůči dětem, protože pro ně jsou součástí rodiny, kterou znají od narození, a bývá pro ně těžké se s nimi rozloučit. Přicházejí tak nejen o jednoho rodiče, ale zároveň i o prarodiče a širší příbuzenstvo. Jestliže se bývalí partneři naučí dobré komunikaci mezi sebou, mohou tomuto úspěšně předcházet a svoje děti tak mohou uchránit před ztrátou babiček, dědečků, strýčků a podobně. Udržení takových vztahů rozhodně stojí za to, jelikož prospívají všem. I tito příbuzní mnohokrát mají zájem na udržení těchto vztahů a mohou tím pomoci i dětem, pro které toto jednání signalizuje aspoň nějakou jistotu a neměnnost do budoucna.

²⁹ Smith. H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál. 2004 s. 121

Na druhou stranu je ovšem potřebné rozvíjení a navazování nových přátelství a kontaktů. Všem jistě velmi škodí, jestliže po rozvodu se začne uzavírat do sebe a vlastně si tak vytvářet sociální vyloučenost. Mnoho rodičů po rozvodu mají tendence uvažovat tak, že veškerý svůj volný čas musí věnovat dětem. Je to provázeno i častým pocitem viny za to, že nějakým způsobem selhali a chtějí vynahrazovat dětem vše, oč přišly.

4. 2. Druhy pomoci při řešení krizových situací

Rozvod je událost v lidském životě, která dokáže otřást základy lidských hodnot, dokáže narušit velmi silně lidskou stabilitu. V takové životní situaci je téměř nemožné, aspoň zpočátku zachovat se tak, aby to bylo správné především pro děti. To co jsme znaly a co fungovalo, se nám nyní rozpadlo a je pochopitelné, že nejdříve ze všeho se dostávají silné emoce. Málokterý jedinec je dokáže ovládnout a potlačit ve jménu bezproblémového řešení.

Jestliže ovšem se dostanou do situace, kterou nedokážou sami bez pomoci vyřešit, nastává chvíle na vyhledání pomoci. V dnešní době existuje řada možností. S rozvojem informačních technologií se rozšiřuje i rámec možností kde se pro radu nebo pomoc obrátit. Může se jednat o různé on-line poradny po internetu, kde jsou prezentovány různé psychologické poradny. Pomoc se uskutečňuje formou zaslání emailů nebo, různé komunikační programy, které umožňují komunikaci přes internet. Existují i telefonní linky pomoci, které řeší problémy v partnerských vztazích, zejména jedná-li se o některé závažnější problémy jako je například domácí násilí a podobně.

Ovšem nejtradičnější forma pomoci je manželská a předmanželská poradna. Do těchto poraden přicházejí lidé, kteří mají problémy v manželství a kteří je chtějí řešit, a hlavně na určité úrovni.

V běžném životě není možné říci, že rozvod manželství nastává v okamžiku, kdy rozsudek soudu nabývá právní moci. Hlavně z psychologického hlediska je to dlouhá a stresová situace. Je to proces, který má schopnost působit jak na přímé aktéry to znamená partnery, tak i na jiné osoby s nimi citově spojené. V manželských a předmanželských poradnách se snaží právě pomoci řešit lidem jejich problémy. Konzultace v poradnách jsou bezplatné, takže jsou v dosahu všech lidí, kteří by o takové pomoci uvažovali a současně měli obavu z toho, že by to bylo nad jejich finanční možnosti. Samozřejmě, že v této oblasti působí i odborné poradny soukromé,

kteří praktikují pomoc za poplatek, který je ovšem uveden v ceníku, takže záleží na každém, jaký typ pomoci si vybere a může dovolit. Přičemž cena není v tomto případě ukazatelem kvality poskytovaných služeb. Odborníci, kteří se věnují klientům, by měli splňovat předepsané vzdělání, což bývá většinou studium jednooborové psychologie, dále musí splňovat předepsané výcviky a samozřejmostí je to, že pracují v souladu s etickým kodexem manželských poradců.

Takže do poradny přichází klienti ze své vlastní iniciativy, ale jsou i případy, kdy návštěvu nařídí soud nebo i pracoviště sociálně právní ochrany dětí. Pracovníci poradny potom na základně provedených šetření vypracovávají zprávu pro tyto instituce.

Manželské a předmanželské poradny poskytují poradenství a terapii, kterou můžeme dělit na předrozvodovou a porozvodovou. Ta první je zaměřena na obnovení rodiny. Hlavní zásada je práce s párem, kdy partneři mají rovnocenné postavení. V centru pozornosti je rodina jako samořídící systém, který má svoje schopnosti jak zachovávat rovnováhu. Rodinný systém má více sil ke zvládnutí problémů než jednotlivec. Problém jednoho člena rodiny ovlivňuje všechny její členy a každý z nich má nějaký vliv na problém. Tato terapie pomáhá hledat síly rodinného systému k vyřešení problému. Podporuje jejich rozvíjení a obnovení zdravé rovnováhy rodiny. Zároveň se nesoustředí jen na problém, ale i na podporu toho co velmi dobře funguje. Poradna tedy pomáhá při nalézání příčin a řešení konfliktů či krize.

Dále se může její činnost týkat například nácviku správné komunikace v partnerském vztahu, pomáhá nacházet společné motivy, zájmy a cíle, náhled a porozumění si navzájem. Dalšími problémy kterými se zabývá, může být řešení problémů při soužití dvou či tří generací, nalézání společných postupů při výchově dětí, utváření a udržování kvality a dynamiky vztahu. Při správné partnerské komunikaci mohou poradny pomoci i při nácviku například jak řešit konfliktní situace, jak čelit partnerské kritice, ujasnit role muže a ženy v partnerském vztahu. Shrnout by se tato pomoc dala do toho jak vytvořit podmínky dobrého partnerského vztahu a co musí tento vztah naplňovat i v ohledu na vlastní rodinu a na překonávání krizí v partnerském vztahu. Obvyklou praxi je poradenský standard, který zahrnuje dvě až tři konzultace. Neznamená to ovšem, že by nemohly následovat další poradenské moduly jako je například nácvik relaxace, skupinový výcvik komunikace zaměřený na asertivitu, zejména formou autogenního tréninku a jiné.

Porozvodová terapie pomáhá zvládnout bývalým partnerům situaci, která nastala u nich po rozvodu a se kterou si nevědí rady, nemohou se domluvit, nebo potřebují

odbornou asistenci. Cílem této terapie je heslo co nejméně trpět. Nejdůležitější jsou přitom děti, tedy konat vždy tak, aby děti tuto situaci nesly co nejméně bolestivě a v zájmu dětí. Součástí po rozvodové terapii je zvážení situace dětí a vytvoření dohod a pravidel co se přímo týká dětí. Je nutno ovšem v tomto případě podotknout, že tu existuje nevynutitelnost dohod. Stává se, že pár uzavře nějakou dohodu, ale přitom následně tuto neplní, nebo již v okamžiku podpisu je rozhodnut neplnit tuto dohodu. K nejhrošším případům patří dohody, které jsou vynuceny pod nátlakem nebo citovým vydíráním. Takto uzavřené dohody jsou ve skutečnosti z právního pohledu nevynutitelné, nelze tedy požadovat nařízení jejich výkonu, nebo exekuci. Nemají právní sílu, ale mají sílu důkazní. Ta znamená, že jsou důkazem o tom, že ti kteří ji uzavřeli, a v době kdy ji uzavřeli, se dohodli na tom, co bylo podstatou dohody. Přihlédneme-li ke starořímské zásadě „pacta sunt servanda“, podle které lze dovozovat, že dohody se uzavírají proto, aby byly plněny, pak rozhodně uzavřená dohoda, má svůj význam³⁰.

Dále pomáhají rozvedeným partnerům s úpravou péče o děti, podporují rodičovskou kooperaci, která má následně vliv na další existenci vztahů. Zabývá se i nácvikem správné komunikace, učí vlastně bývalé partnery jak spolu mluvit bez emocí a jak tuto komunikaci zlepšit. Pomáhají zvládat i nahromaděné emoce, vztek, zabývají se tím jak vysvětlit dětem situaci, která v jejich životě nastala. Pomáhají bývalým partnerům domluvit se na finanční situaci. Pomoc se v některých případech týká i prarodičů. Manželská poradna může také provádět diagnostiku dětí a jsou i případy kdy provádí v prostorách manželské poradny asistované setkávání. Toto setkávání zprostředkovává mezi dětmi a rodiči, kdy při vlastní návštěvě je přítomna i třetí osoba v tomto případě pracovník poradny na neutrální půdě.

V těchto případech je hlavní pomocí zvládat rozvod jako takový. Ovšem velmi důležité se jeví zvládnutí fáze, která se nazývá psychorozvod. Je to velmi důležitý proces, během kterého se všichni zúčastnění vyrovnávají se ztroskotaným manželstvím. Dalo by se říct, že jde vlastně o takové vyvázání ze vztahu. Jeho smyslem je distancovat se od manželství, odpoutání muže od ženy jakožto partnerů a konečně oddělit nepovedené manželství od rodičovství³¹. Co to znamená distance od manželství? Znamená to vlastně podívat se na manželství s určitým nadhledem, který by nám měl pomoci rozpoznat takové základní příčiny, které se podílely na jeho rozpadu, a které by

³⁰ Novák, T., Průchová, B., *Předrozvodové a porozvodové poradenství*. Praha: Grada. 2007 s. 20

³¹ Plaňava, I., *Po rozvodu*. Praha: Mona. 1986 s. 28

nám mohly sloužit jako vzor pro to neopakovat chyby. Odpoutání muže a ženy od sebe znamená prostě dokázat přijmout fakt, že už nejsme partneři, že máme k sobě vše vyřízeno, že nemusíme do sebe nic čekat, nic řešit, vyrovnávat a ani nepociťujeme touhu po pomstě. Velmi důležité je oddělení manželství od rodičovství. Pro blaho bývalých partnerů i jejich dětí je takovým velmi důležitým bodem uvědomit si, že i když jsme již neuspěli jako partneři, neznamená to, že zákonitě nemůže dobře fungovat i nadále jako rodiče. Tuto roli nám nikdo nemůže odejmout, jen ji budeme plnit nadále v jiných podmínkách a jinak.

Pro úspěšné zvládnutí psychorozvodu je velmi důležitý čas, člověku prostě nezbyvá nic jiného než si jednotlivé etapy prožít a odžít.

První etapou je vlastně takové oboustranné přiznání skutečnosti, že manželství skončilo. Oba partneři by měli akceptovat to, že rozvod je lepší variantou než manželství a hlavně by se měli chtít oba rozvést

Pro druhé stadium jsou typické prudké emoční reakce a citové výlevy. Nejdříve se dostávají vztek, sebelítost a ukřivděnost, ty později nahradí smutek a truchlení. Člověk pociťuje nejistotu, velkou sebelítost, dostavuje se i pocit viny. Velmi často se cítí méněcenný. Ovšem nesmí se nechat těmito pocity pohltit, i když v této době se mu bude zdát, že je přímo jimi zahlcen. Nicméně tato etapa je důležitá právě v možnosti odžití a prožití těchto emocí.

Třetí etapa by se dala nazvat bilanční nebo spíše inventurou, kdy by člověk měl poctivě se podívat na příčiny svého selhání na manželství již ne z pohledu emocí a vzteku, ale naprosto reálně.

Čtvrtá etapa by se dala nazvat rekonstrukcí životního stylu. V tuto chvíli nejde jen o zajišťování základních potřeb sobě a dětem, ale jde o mnohem více. Vytváří se nová, porozvodová identita, která by neměla v žádném případě mít nějaké vazby na minulé manželství.

Jestliže jsou prožity všechny tyto etapy, je člověk připraven na nový život. Jedinec je tedy se svou minulostí vyrovnaný a má pro sebe otevřenou budoucnost. Nevyplatí se o všem některé etapy přeskačovat, například překotně nahrazovat partnera novým partnerem, to se může v budoucnosti projevit velmi negativně, třeba v ztroskotání dalšího vztahu.

Rozvod je velmi emotivní záležitost a má schopnost paralyzovat na určitý čas osobnost člověka, proto je velmi důležité, aby v průběhu psychorozvodu si každý z ex-partnerů vytvořil předpoklady pro svou novou identitu. Identitu každý člověk potřebuje.

Možná ji má v některých chvílích oslabenou, nebo ji právě hledá, ale je velmi žádoucí protože nám slouží pro odpovědi na otázky, které klademe samy sobě jakožto člověku, který žije ve spleti vztahů. Kdo jsme? Kdo ke mně patří? Za koho a v jaké míře jsem odpovědný? Co považuji za správné? Co jsem chtěl a co dokázal?³². Na tyto i na jiné podobné otázky nám umožňuje odpovědět naše identita.

Neméně důležitá je ovšem i stabilní životní situace, která umožňuje snadnější prožití psychorozvodu i další kroky v budoucím životě. K pevné a jisté stabilitě potřebujeme na prvním místě mít zajištěno bydlení, bezpečí, zdraví, finanční prostředky. Záleží také na tom kolik a jaké další vztahy máme kolem sebe, kolik máme energie a jak si ji dokážeme obstarávat.

Velkou roli hraje i míra přizpůsobivosti jednotlivce na situaci. Tato míra je u každého jiná a bohužel může způsobovat to, že se jednatel v některé fázi zastaví a nemůže pokračovat dále. Přizpůsobivost má také různé stupně. Žádné přizpůsobení znamená to, že se jedinec vlastně odmítá vůbec smířit s tím, že jeho vztah skončil. Při špatném přizpůsobení přetrvává vazba na bývalého partnera a znemožňuje navazování nových vztahů a kontaktů. Částečné nebo problematické přizpůsobení je charakteristické tím, že se nedaří vždy vytvářet nový životní styl, ale je tu aspoň snaha. Naopak dobré přizpůsobení znamená, že oba partneři již mají vyřešen svůj vztah k sobě a většinou již mají navázaný nový vztah. Velmi dobré přizpůsobení značí, že dotyční jsou spokojeni a cítí se lépe než dříve ve vztahu.

Pomoc v manželských poradnách se uskutečňuje formou sezení s klientem jako iniciátorem rozvodu, odpůrcem rozvodu a nakonec sezení s párem. Iniciátor spolu s poradcem se snaží zjistit příčiny rozvodu tak, jak je vidí on a jak partner. Ověřuje se i vážnost rozhodnutí a zvážení přiměřenosti rozvodových úvah. Důležité je i zjištění jaké funkce v rodině fungují a jaké jsou již nenávratně rozvráceny. Vytváří se také plán do budoucna po rozvodu, to se týká především dětí, bydlení, finanční stránky a podobně.

V případě odpůrce rozvodu se projednávají stejné věci jako s iniciátorem jen s tím rozdílem, že jelikož on nesouhlasí se stavem věcí, tak se logicky mluví o krocích, které chce podniknout proti rozvodu.

Při sezení s párem se zásadně nesmí připustit diskuse na téma kdo má vinu a kdo ne. Jednání by mělo být konstruktivní a efektivní. K minulosti se lze vracet jen omezeně a

³² Plaňava, I., *Po rozvodu*. Praha: Mona 1986

to jen za předpokladu, že takové zkušenosti můžeme použít jako ukazatel budoucího vývoje.

Poradce by ve všech případech měl vystupovat zásadně neutrálně. Struktura takových sezení by měla být následující: definice problému, ujasnění postojů a názorů obou stran, upřesnění a určení jejich zájmů. Po těchto krocích je možné hledat řešení a kompromis, který by byl přijatelný pro obě strany, ale zase musí být dodržena zásada, konat vše pro blaho dětí.

Sociální pedagogika hledá optimální formy působení na člověka. Pomoc se děje poznáváním jedince, analýzou problémů a nabídkou jiných vztahů. Současná praxe pomoci upřednostňuje vztah založený na porozumění, účasti, podpoře a úctě. Pracovník musí vyhodnotit situaci a podle ní zvolit vhodný přístup a styl své intervence. Jedna z důležitých otázek pomoci je, zda řídit, nebo poskytovat podporu. Cílem pomoci, by měla být přeměna pasivního příjemce v aktivního a odpovědného jedince.

Pomoc může mít charakter poskytování opory, to představuje ochotu naslouchat, zaujmout určitý postoj a disponovat empatií. Výchovně-vzdělávací působení zahrnuje vysvětlování příčin, souvislostí a možnosti řešení situace. Poradenství je společné hledání možných konkrétních postupů řešení po předcházející analýze příčin. Popřípadě kontaktování dalších institucí, které by mohly k řešení problému přispět.

K řešení krizových situací jsou využívány techniky, které napomáhají k jejich zvládnutí. Nezbytným východiskem profesionálního zásahu je to, aby klient i pracovník dospěli ke společné interpretaci problému.

Techniky řešení:

Racionalizace problému

Kompenzace

Identifikace

Únik

Agrese

Sociální izolace

Základním principem pomoci je ale vždy respektování individuality klienta a velmi opatrný přístup. Sociální pedagogika nabízí i vedle řešení již vzniklých krizí prevenci těchto situací, jejímž cílem je zvyšovat odolnost právě proti takovým zátěžím³³.

³³ Kraus.B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál 2008

4. 3. Po rozvodové problémy s dětmi

Po rozvodu převážnou většinu dětí vychovává matka, která se sama často potýká s výchovnými problémy. Děti potřebují během rozvodu i po něm jasně vymezené hranice a organizovaný rodinný život, dost často se stává, že právě matka přestává být ve výchově důsledná. Bývá častý u nich sklon něco neustále dětem nařizovat a organizovat, ale přesto nakonec dovolí, aby děti tyto příkazy překračovaly. Projevuje se tu nedostatečná komunikace, nedokážou děti pochopit a zvláště ve vztahu matka syn dochází k boji o moc. Především chlapci mají tendenci reagovat na problémy způsobené rozvodem agresivněji, stávají se neposlušnějšími. Proto je pro ně ideální autoritativní výchova. Na druhé straně rodiče by měli usilovat právě o tento model výchovy. Pro rodiče by tedy mělo být prioritní zajistit efektivní rodičovství, ale ne vždy jsou schopni toto zajistit. Efektivní rodičovství činí po rozvodu náročnějším čtyři faktory a to: změna modelu interakci v rodině, vztek dítěte, změny v životě matky vzhledem k její nové úloze primární osoby zajišťující kázeň a klesající angažovanost otce ve vztahu k dětem³⁴. Tyto faktory se spojují a působí výchovné potíže. Děti bývá někdy těžší zvládnout, zvláště když se matka snaží převzít veškeré výchovné a rodičovské povinnosti, přičemž slábne přirozená autorita otce. Každý z těchto faktorů potom přispívá sám o sobě k menší efektivnosti výchovy, což má za následek u dětí problémy s chováním. Jestliže nejsou v rodině pevně stanoveny hranice a neprobíhá kontrola, problémy dětí přerůstají i ve škole a v kontaktu se spolužáky. Výchovné zásahy v těchto věcech se potom snadno stávají nejnáročnějším tématem rodiny. Nicméně tyto problémy se liší věkem dítěte.

Kojenci a děti do dvou let samozřejmě nechápu rozvod, zato ale velmi citlivě reagují na emoční vyladění rodičů.

Děti ve věku tří až pěti let mohou mít již problémy s chováním. Dítě nechápe situaci spojenou s rozvodem, a může u něj nastávat problém s usínáním, strachem z odloučení od osoby, která o něj pečuje. Jestliže potom jeden z rodičů odejde, může u něj vzniknout úzkostný prožitek připomínající vinu.

Děti ve věku sedm až deset let zažívají již pocit ztráty a ten potom následně vyvolává smutek někdy až agresivitu. Mají sklon trestat své blízké tím, že je odmítají nebo provokují.

³⁴ Teyber. E., *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů 2007 s .183

Ve věku jedenácti až třinácti let děti již chápou co je rozvod, ale jen ve velmi zjednodušené podobě. Mají sklon vulgarizovat a to následně vede k otevřené nebo skryté agresivitě. Začíná si uvědomovat, že hraje důležitou roli a tím může rodiče vydírat svými požadavky.

Děti ve věku čtrnáct až šestnáct let jsou labilnější, což způsobuje i puberta. I bez problémů způsobených rozvodem je někdy těžké udržet si autoritu a respekt dítěte. Hrozí u nich pocit úzkosti, deprese nejistoty a mnohdy velmi reálné nebezpečí delikvence, požívání drog, promiskuita.

Děti ve věku sedmnáct až devatenáct let se již nehodlají zabývat problémy rodičů. Mají problém se vyrovnat s tím, že jejich potřeby nejsou u rodičů na prvním místě, ale očekávají, že jim oba jejich rodiče budou nadále pomáhat. Velmi těžce nesou to, že v této situaci je potřebnější rodič než oni. Mohou potom na tuto situaci reagovat předčasným sňatkem, nebo útekem z domova.

I když jsou děti již dospělé i u nich vyvolává rozvod pocit ztráty. Jejich kontakt narušený jedním z rodičů může následně ovlivňovat jejich vlastní vztahy.

Nejvíce problémů a nejhůře se vyrovnávají s rozvodem děti v pubertě. Jsou rozdíly i v chování chlapců, kteří pravděpodobně reagují smutkem, neurotickými projevy nebo jinými poruchami chování. Dívky se naopak snaží svými možnostmi proti rozvodu bojovat. Velmi malé děti trpí následky rozvodu daleko méně než starší děti, u kterých může docházet k pocitům úzkosti, deprese, zklamání, delikvence, nebezpečí drog, sexuální promiskuitě.

4. 4. Dílčí závěr

V této části mé práce jsem se zabývala sociální situací dětí v rozvedené rodině. Tyto děti to nemají vůbec lehké ať už v domácím prostředí, ve škole nebo mezi svými vrstevníky. Musí se vyrovnávat s řadou omezení a znevýhodněními, které je staví v některých případech až do sociální vyloučenosti. Musí čelit novému uspořádání rodiny a novým poměrům, které si samy ne zvolily. Mnohé zápasí s problémy školní neúspěšnosti. Dále jsem se věnovala tomu, jaký vliv má rozvod na rodinnou situaci a na nové uspořádání rodin, kdy chybí jeden z rodičů. Pro dítě tu obvykle bývá jen přetížená a unavená matka a to v důsledku poklesu životní úrovně rodiny znamená pro dítě opět těžkou situaci. V části druhy pomoci v krizových situacích se detailně věnuji pomoci, kterou poskytují manželské a předmanželské poradny. Jak tato pomoc probíhá a co mohou klienti očekávat. Důležitým bodem je ovšem psychorozvod, který je nesmírně důležitý pro budoucnost. Musí se projít všemi jeho fázemi, aby bylo možno začít nový život, popřípadě s novým partnerem. Jen prožití celého jeho procesu umožňuje pochopit chyby a selhání, kterých se člověk dopustí v manželství a poskytuje i cennou zkušenost do budoucího vztahu. Zmínila jsem i pomoc sociální pedagogiky a techniky řešení.

Po rozvodové problémy s dětmi nastanou každopádně při každém rozpadu manželství. Záleží na původní rodině, jaká byla a od toho se odvíjí i míra problémů, které nastávají. Jako důležité vidím to, jak jsou bývalí partneři schopni a ochotni se spolupodílet na další výchově a životě svých dětí.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části mé bakalářské práce, předkládám výsledky mého dotazníkového šetření, které jsem provedla s osobami, které mají osobní zkušenost s rozvodem svých rodičů. Jde téměř ve všech případech již o dospělé jedince, kteří již většinou žijí svým vlastním životem. Svým výzkumem jsem se snažila nastínit retrospektivní metodou (zpětná vzpomínka na prožívání a chování dítěte), dnes již v dospělém věku, co prožívají děti před rozvodem, během i po rozvodu svých nejbližších lidí. Jestli tato situace měla na ně vliv v tom směru, že je tato zkušenost nějakým způsobem ovlivnila nebo poznamenala na jejich další cestě životem.

5. Výzkumná metoda a její organizace

Pro svůj výzkum jsem si zvolila metodu dotazníku. Tato metoda je určena k získávání údajů pomocí písemných otázek. Obsahuje soubor otázek různého typu a osoba, která jej vyplňuje, si vybírá většinou z předtištěných odpovědí. Obsahuje různé typy otázek, které zjišťují tzv. tvrdá data, což jsou osobní údaje a tzv. měkká data, která již odrážejí postoje, názory, zkušenosti apod. Metoda dotazníku nezjišťuje jen, jak se tázaná osoba cítí v současnosti, ale můžeme zjišťovat i minulé prožitky.

Pro svůj výzkum jsem využila předem vytipovaných 20 respondentů, které jsem oslovila ve svém okolí, a kteří mají za sebou osobní zkušenost s rozvodem svých rodičů. Můj výběr dotazovaných byl směřován na osoby, které dělí od této zkušenosti již určitý čas a mohly tedy již zpětně posoudit, zda tato zkušenost měla na jejich další život vliv. Jelikož jsem si vědoma, že odpovědi na otázky tohoto typu jsou i po delší době velmi citlivé, a ne všichni jsou ochotni se podělit o svoje prožívání těchto životních zkušeností, nejdříve jsem všem osobně vysvětlila a promluvila jsem si s nimi, co od nich budu požadovat. Proto velmi oceňuji, že mě dali možnost nahlédnout do jejich soukromí, a že byli ochotni o takových vážných etapách svého dosavadního života psát, zvláště v těch případech, kdy ještě nejsou zcela s touto životní zkušeností vyrovnáni. V žádném případě jsem je nechtěla nutit, aby odpovídaly na otázky, které jsou pro ně nezodpověditelné. Dotazník obsahuje celkem 25 otázek, které respondenti vyplnili. Obsahuje otázky, na které si dotazovaní vybírali z předem připravených odpovědí, i takové otázky ve kterých sami popisovali svoje pocity a prožitky. Tyto dotazníky jsem po jejich vyplnění vyhodnotila a výsledky shrnula v grafech.

5. 1. Cíl výzkumu

Má práce je zaměřena na problematiku rozvodu. Ve svém výzkumu jsem se proto zaměřila na zjišťování jaký má tento problém dopad na psychiku, chování a prožívání dětí, kterých se tato situace dotýká. Následně potom jaký to mělo pro tyto děti důsledek do budoucího života a zda je tato zkušenost nějakým způsobem ovlivnila.

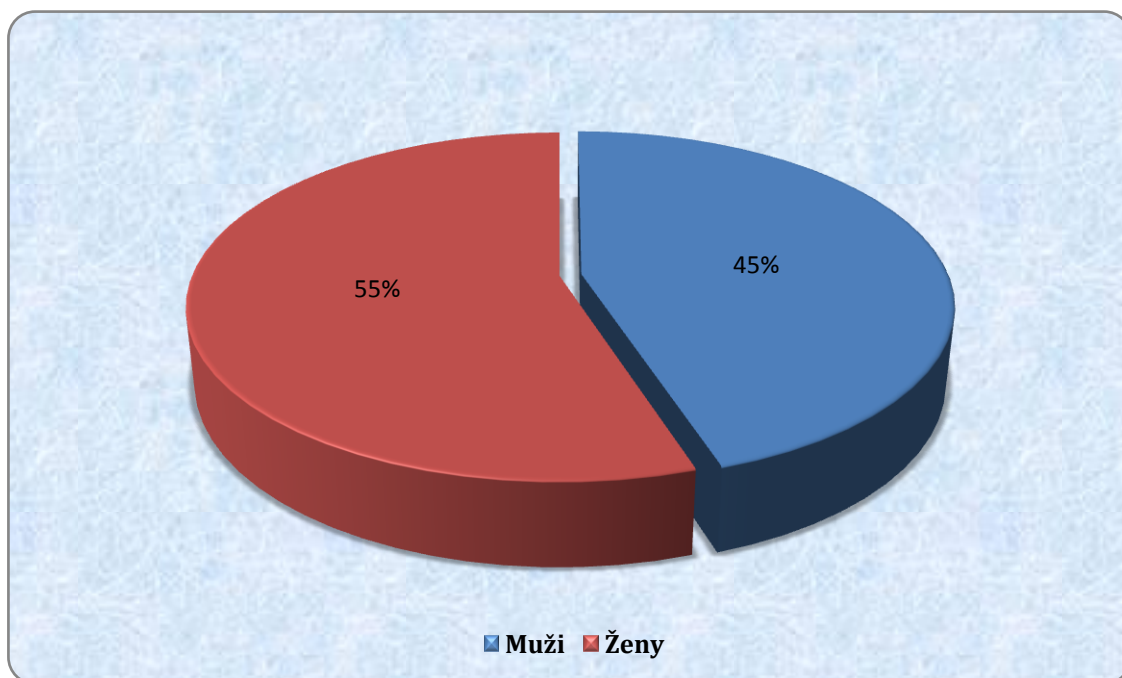
Problematika rozvodu a rozvod jako takový, je velmi emotivní a intimní záležitostí, jež se navíc v každém případě odlišuje. Proto jsem si nekladla za cíl potvrzovat hypotézy. Nešlo o to jakkoliv tento fenomén kategorizovat či potvrzovat nebo vyvracet důkazy. Jedná se spíše a takový exkurs do této problematiky a náhled do života lidí, kteří jsou touto zkušeností dotčeni.

5. 2. Výzkum a jeho introspektivní pohled tehdejšího dítěte - výsledky

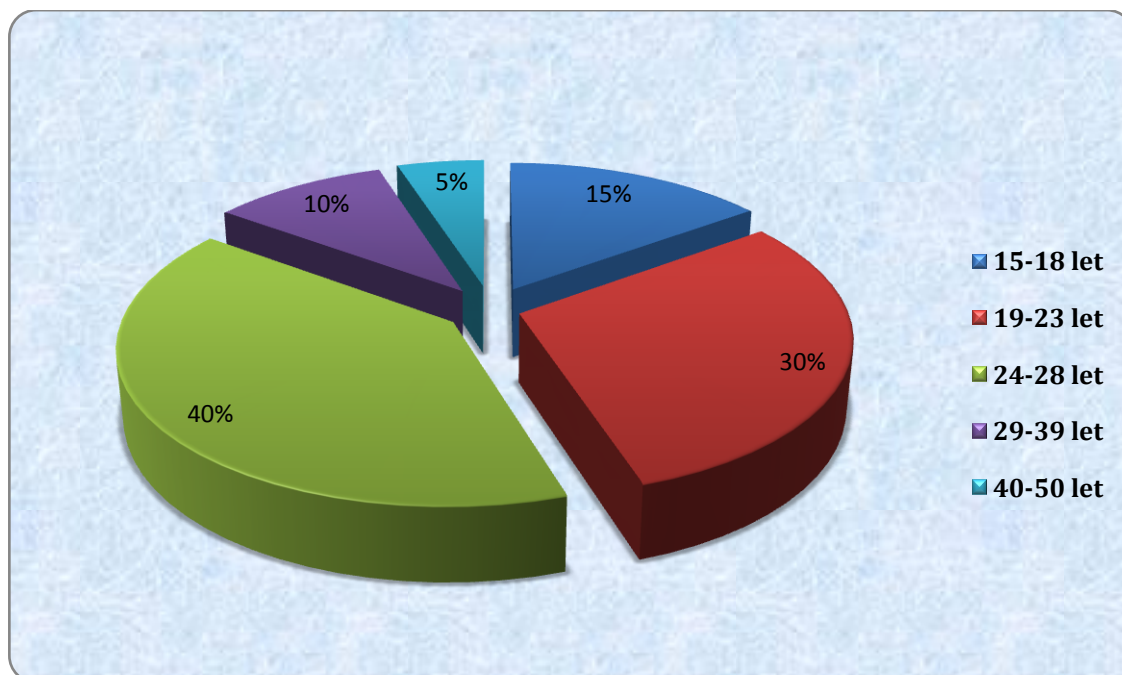
V této části uvádím grafy s výsledky vyhodnocenými dle vyplněných dotazníků. Pro větší přehlednost vyhodnocení těchto výsledků provedu v samostatné části a to ve shrnutí výsledků výzkumu.

První část dotazníku, otázky 1-5, obsahuje anamnestická data zaměřující se na zmapování osoby dotazovaného. Druhá část dotazníku zahrnuje otázky 6- 25, která jsou již určena pro vlastní doplnění respondenta o vlastní prožitky a vzpomínky vlastními slovy. Tyto otázky také slouží hlavně pro zjištění situace v rodině v době rozvodu a po rozvodu a mají vypovídající hodnotu zúčastněných o jejich momentálních dispozicích psychických i sociálních.

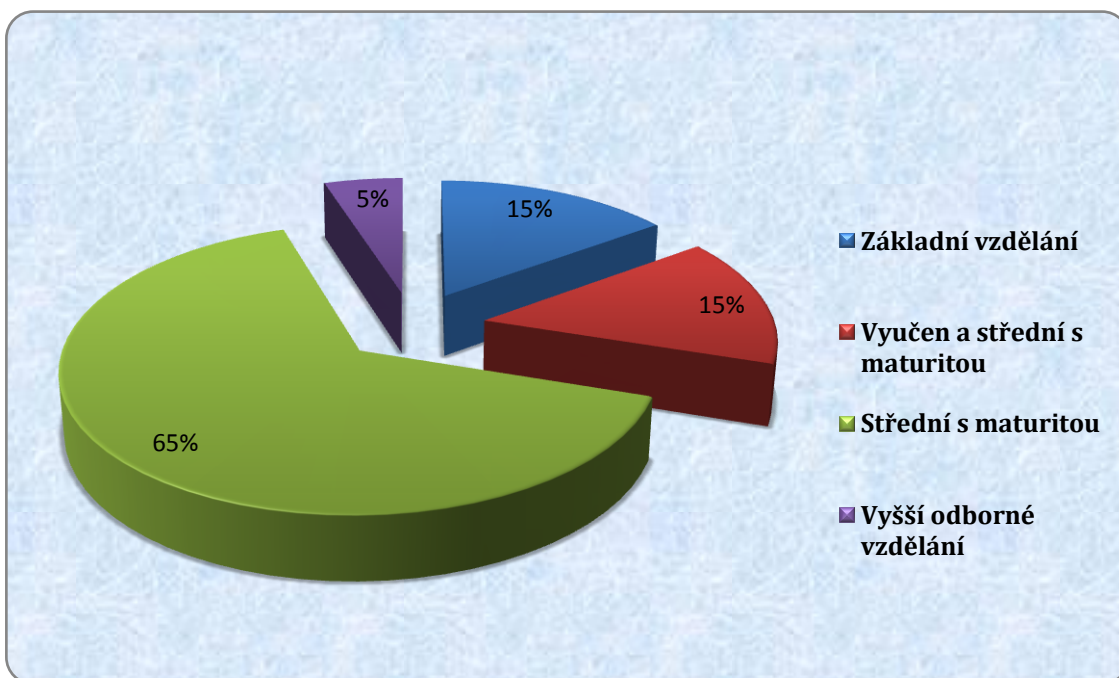
Graf č. 1: Pohlaví

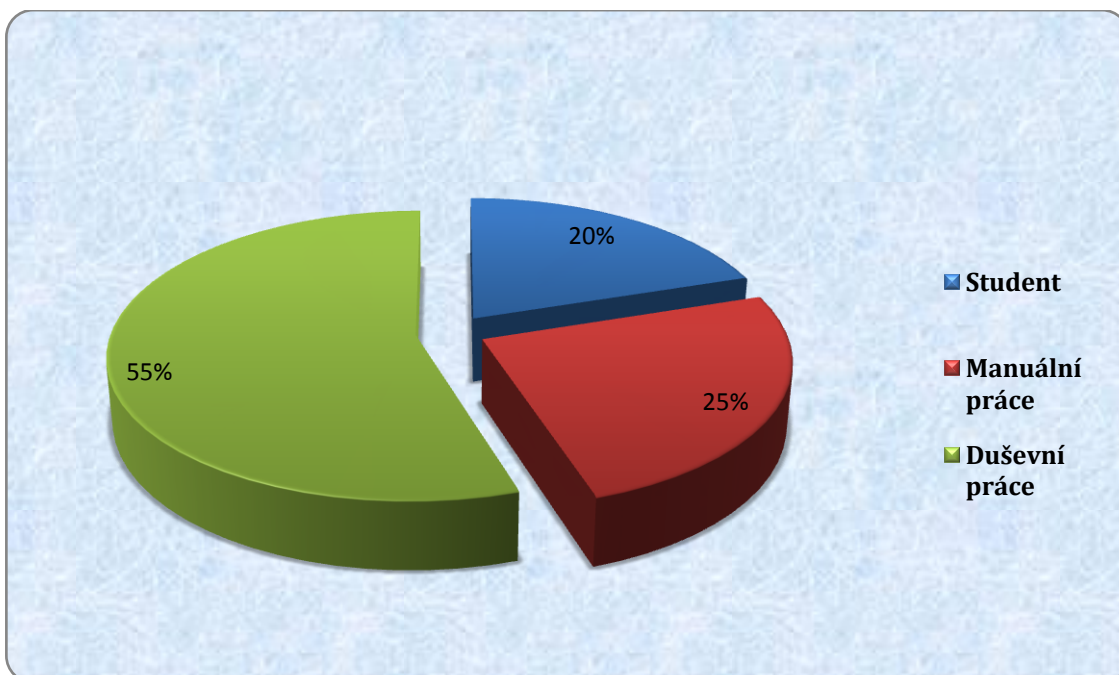
Graf č. 2: Věk

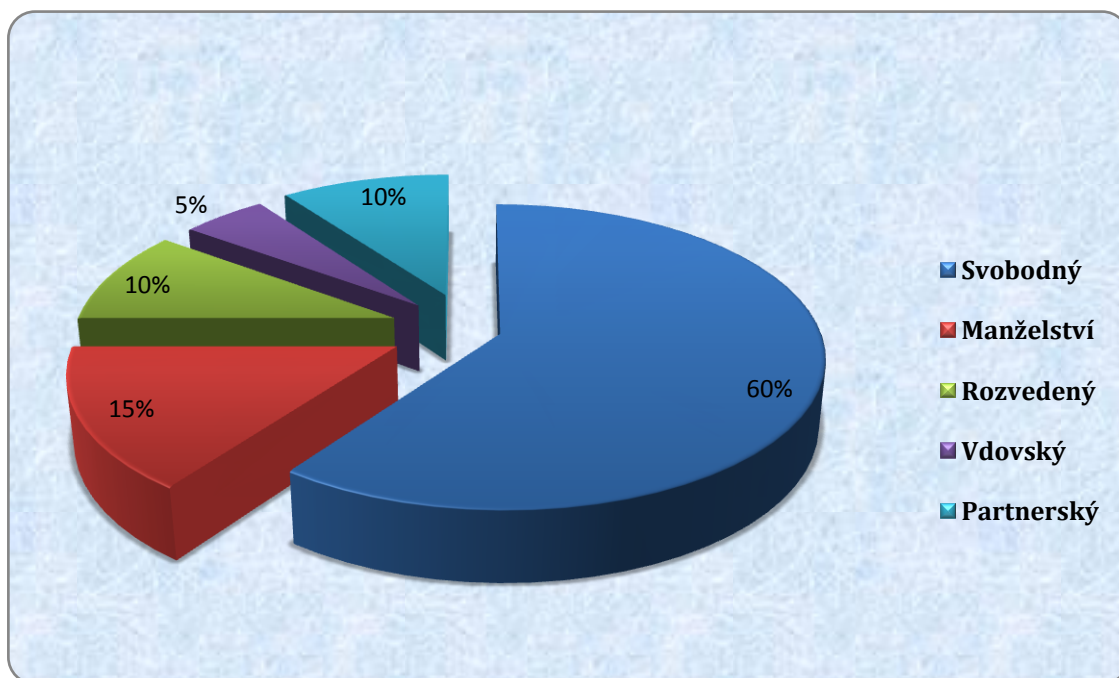
Graf č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání

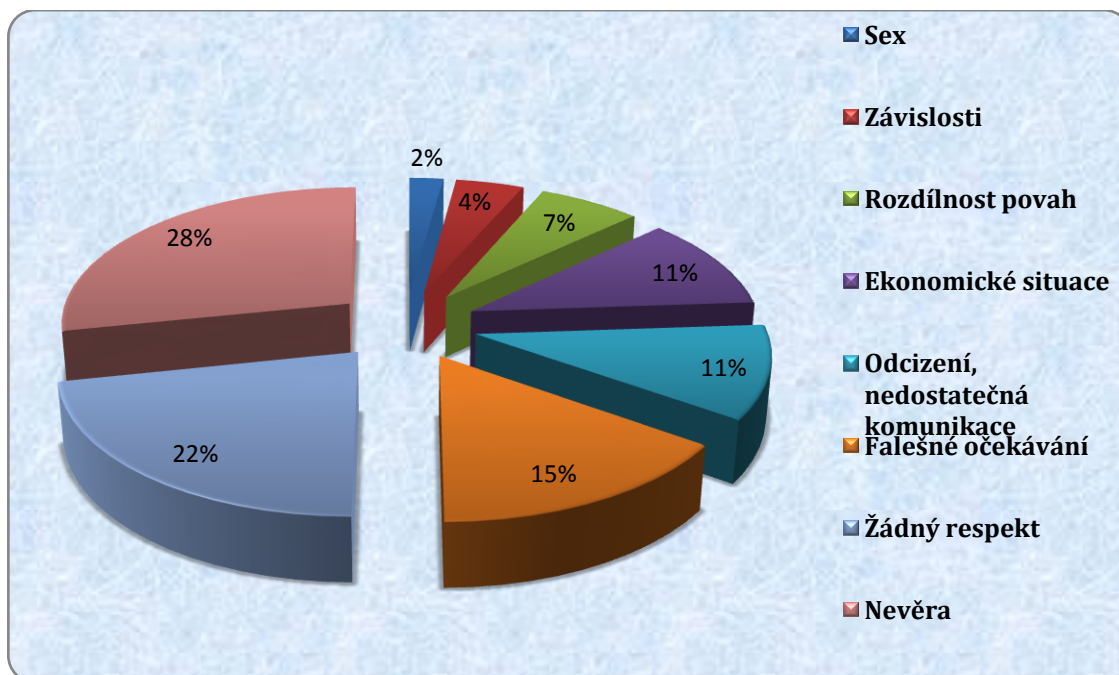
Graf č. 4: Zaměstnání

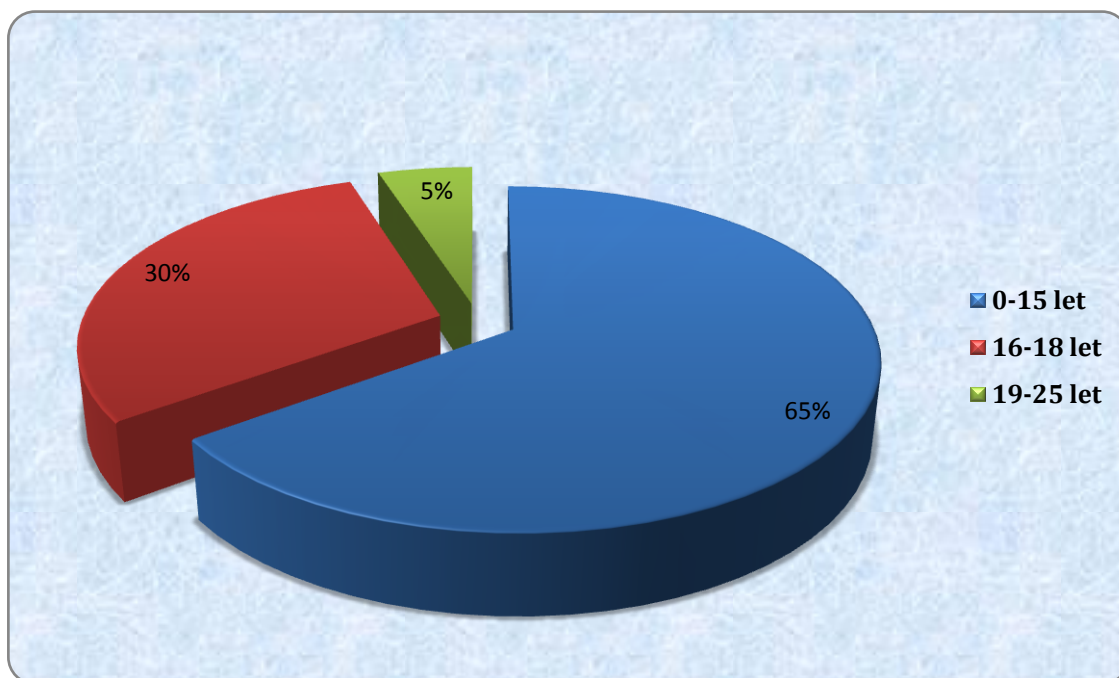
Graf č. 5: V jakém typu svazku žijete?

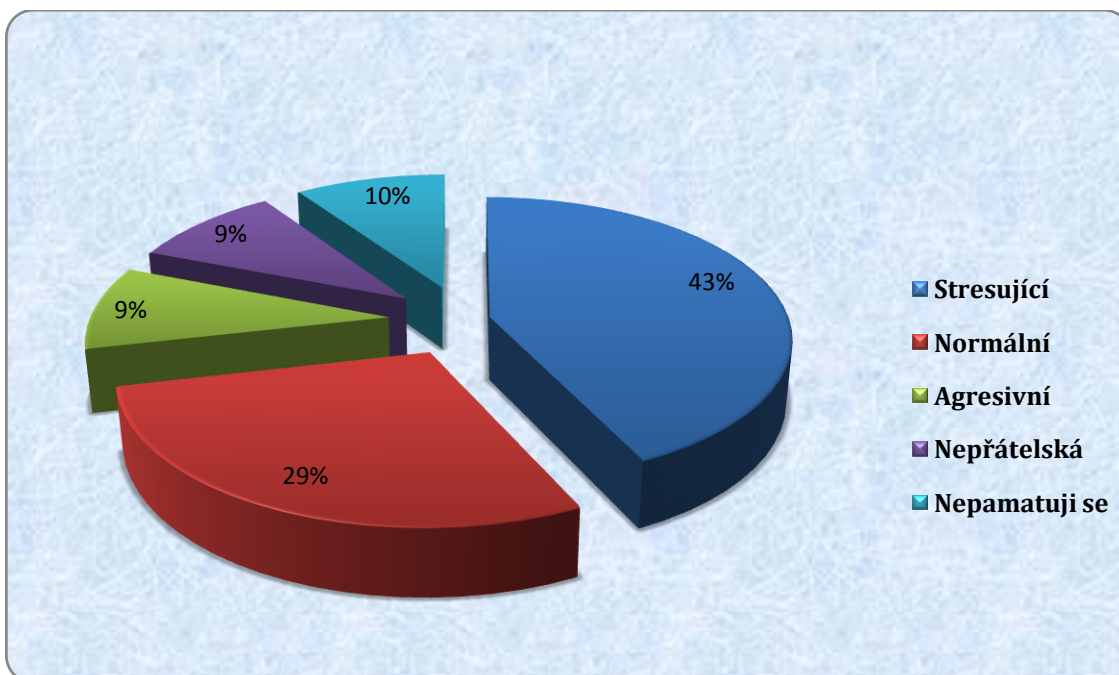
Graf č. 6: Domníváte se, že nejčastější příčinou rozvodu je?

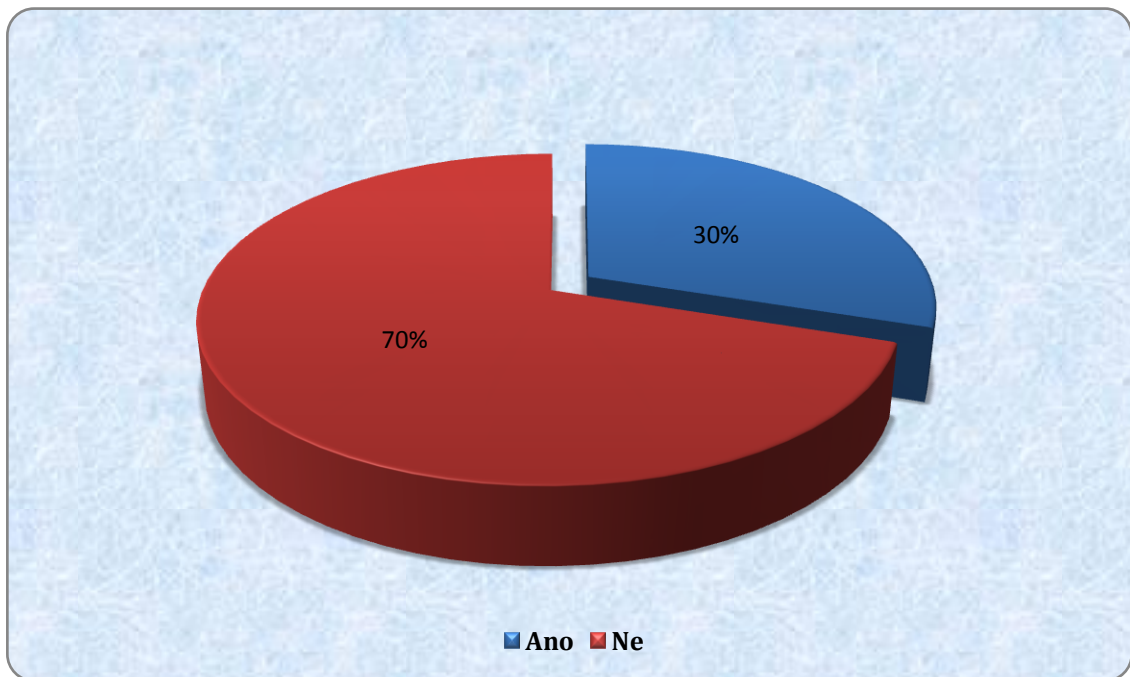
Graf č. 7: Kolik vám bylo let v době rozvodu?

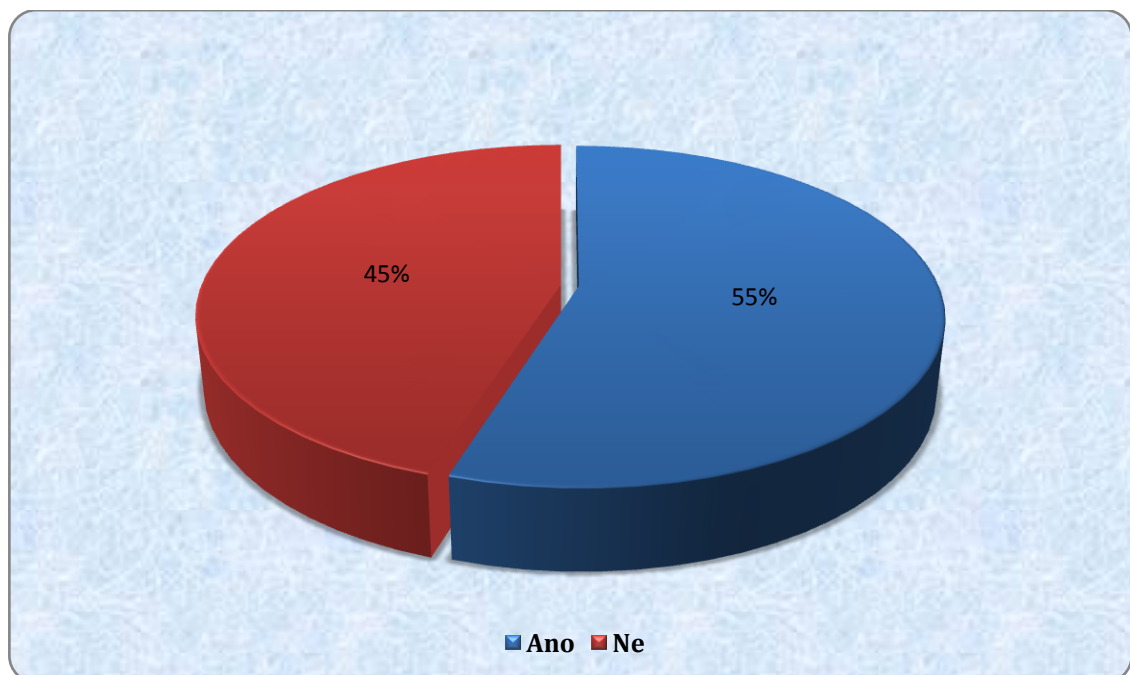
Graf č. 8: Jaká byla situace ve vaší rodině před rozvodem?

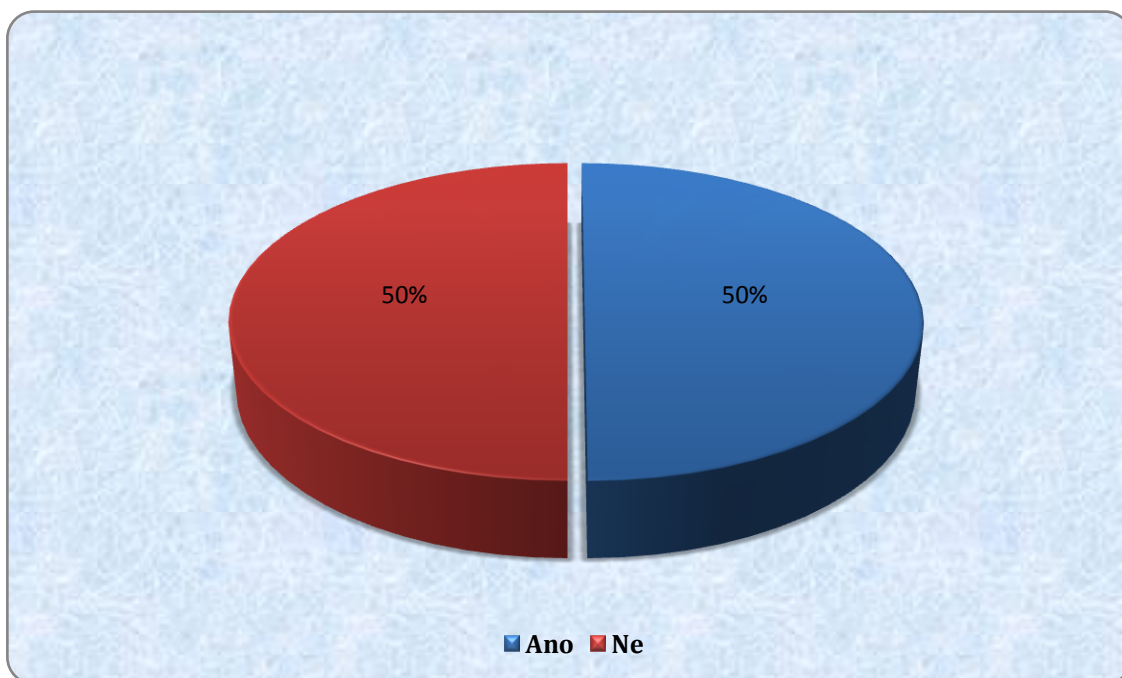
Graf č. 9: Překvapil vás rozvod rodičů?

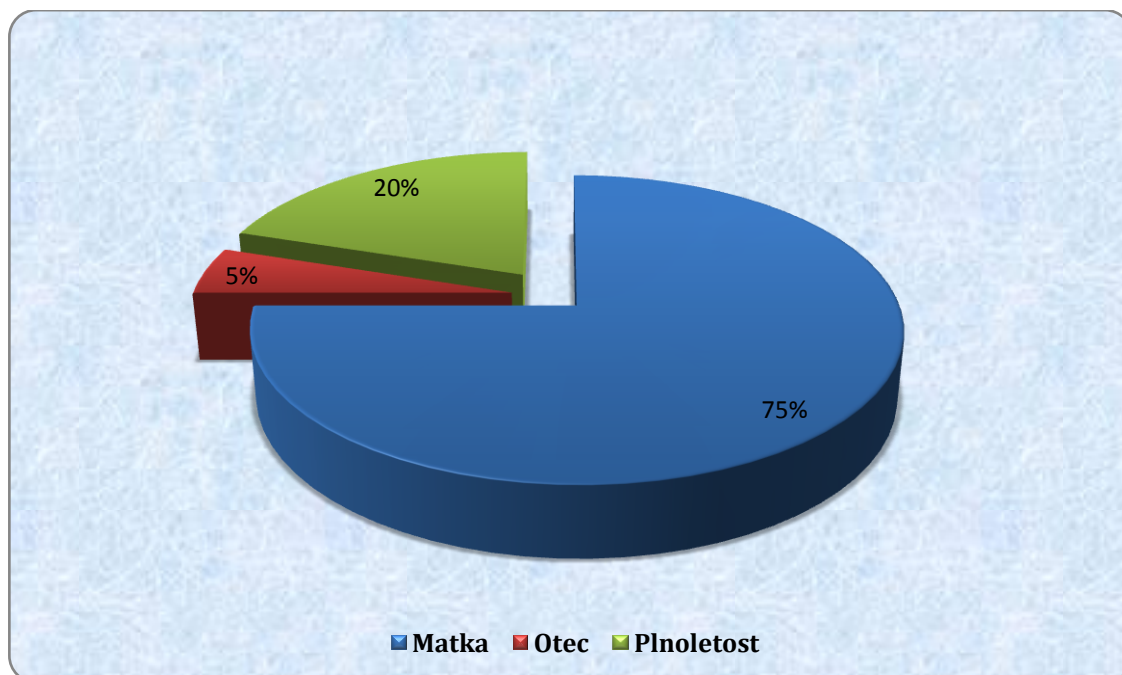
Graf č. 10: Mluvili s vámi rodiče o důvodech k rozvodu?

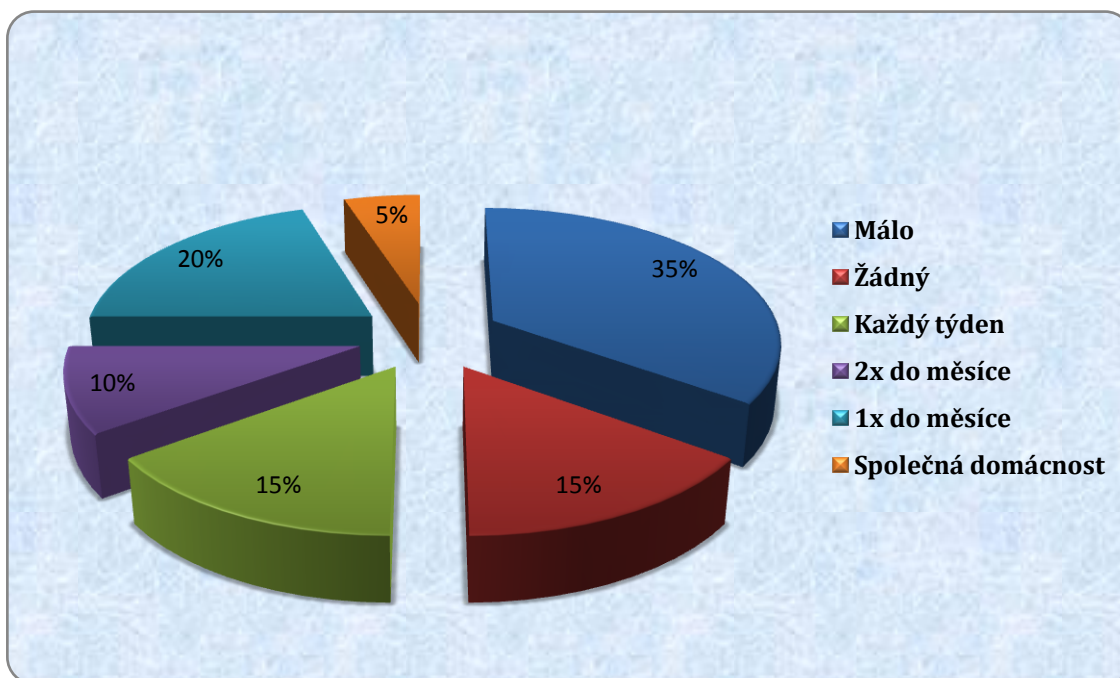
Graf č. 11: Ptali se vás rodiče na porozvodové uspořádání?

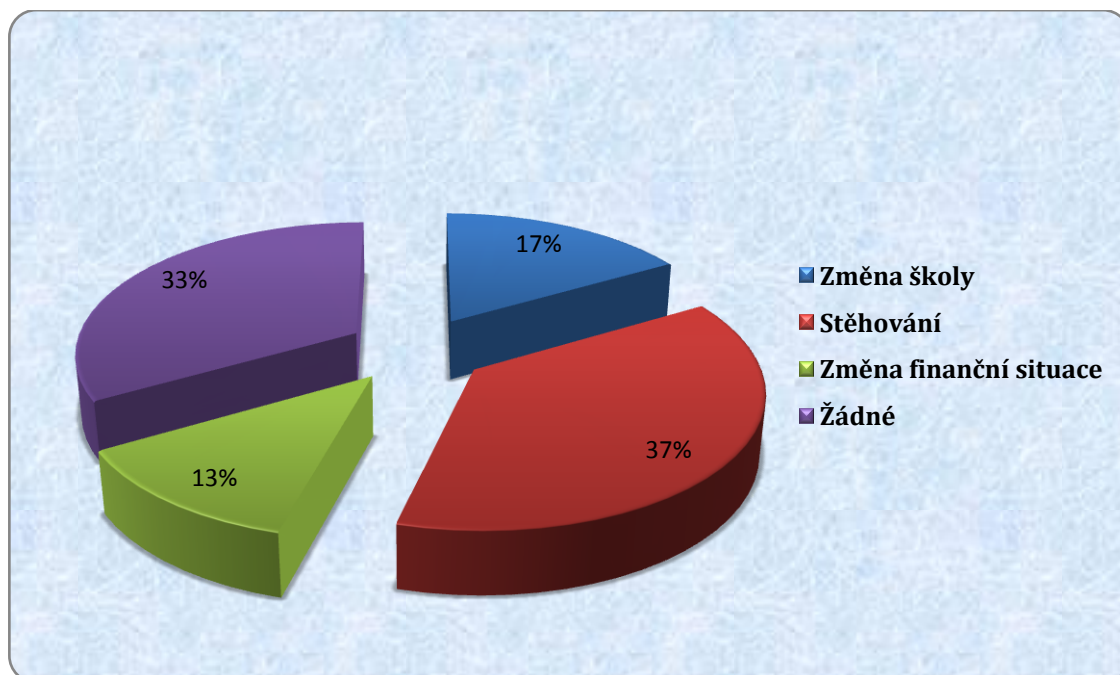
Graf č. 12: Komu jste byli po rozvodu svěřeni do péče?

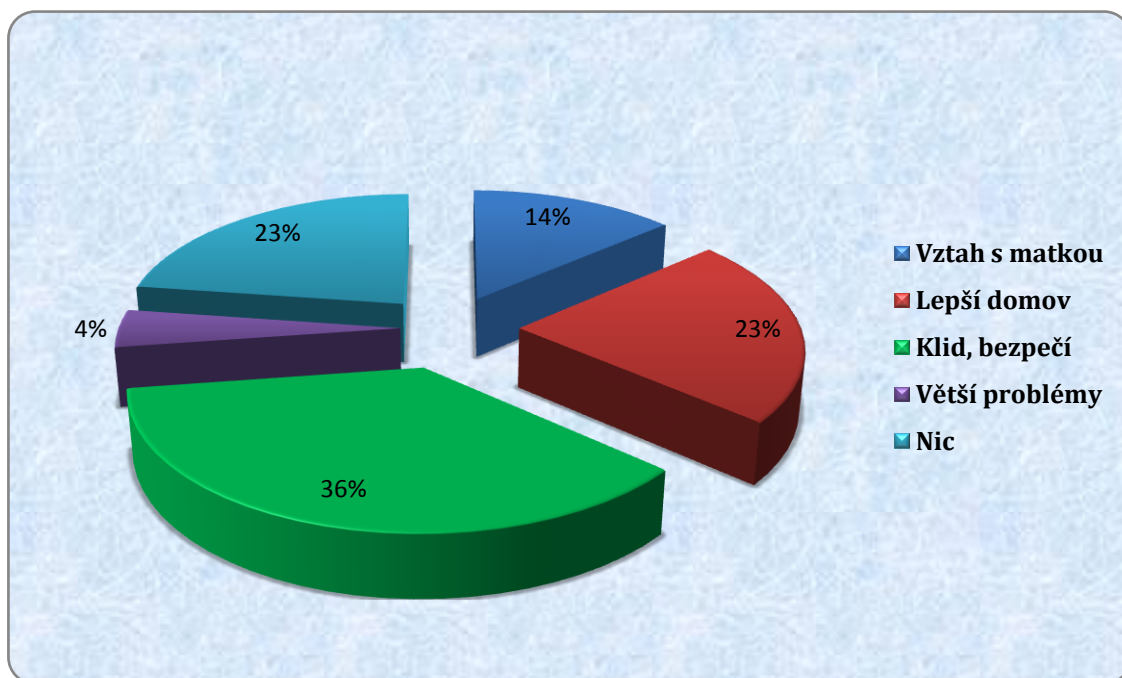
Graf č. 13: Kolik času jste trávili s druhým rodičem?

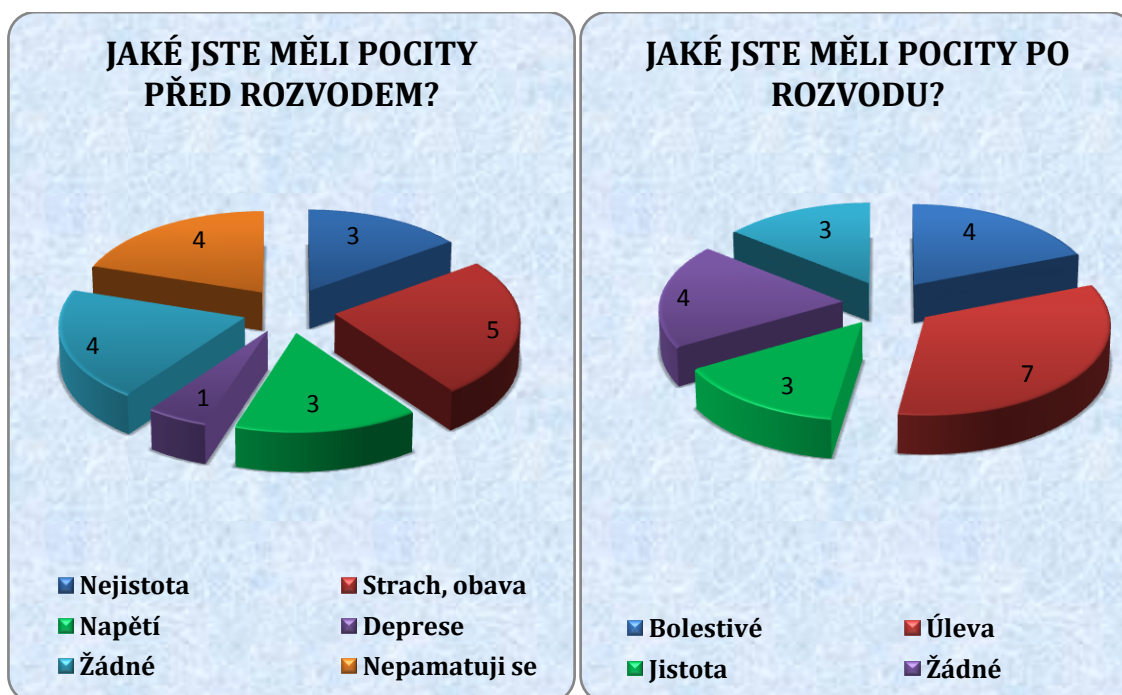
Graf č. 14: Jaké změny jste museli podstoupit po rozvodu?

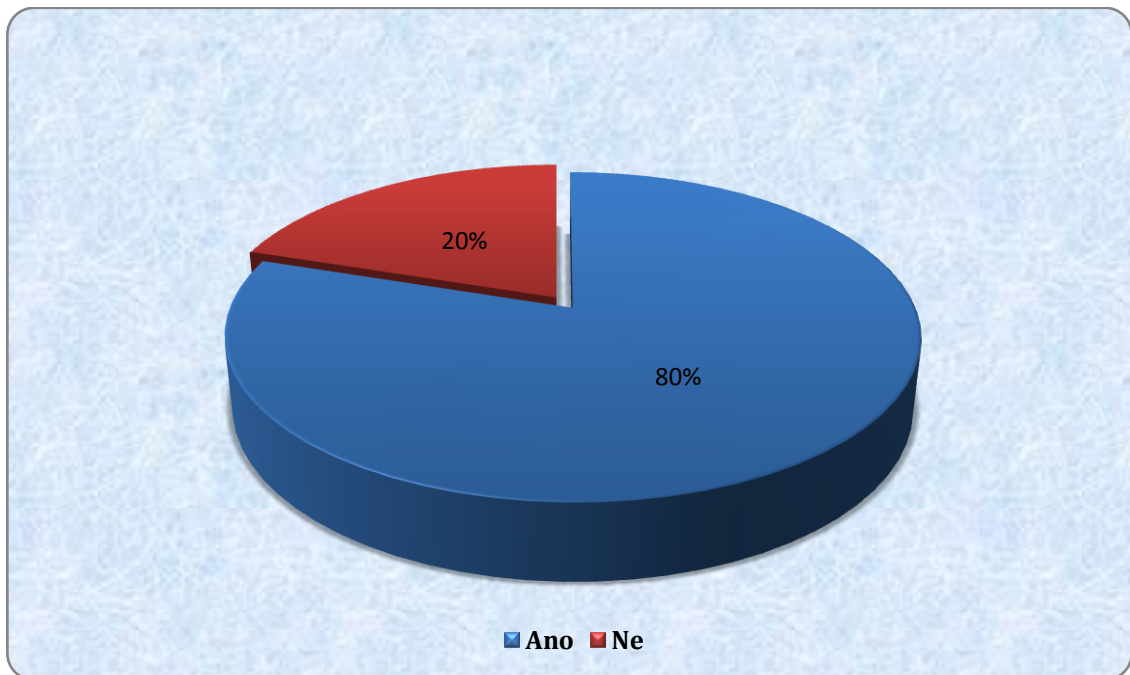
Graf č. 15: Vyřešilo se u vás něco k lepšímu?

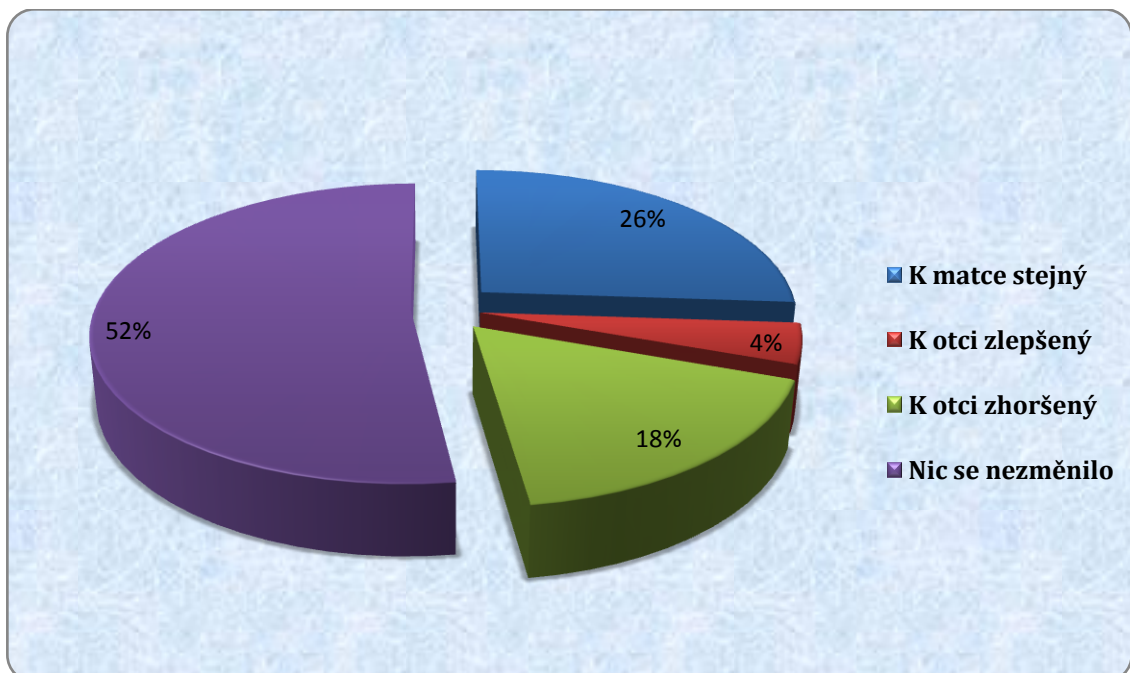
Graf č. 16:

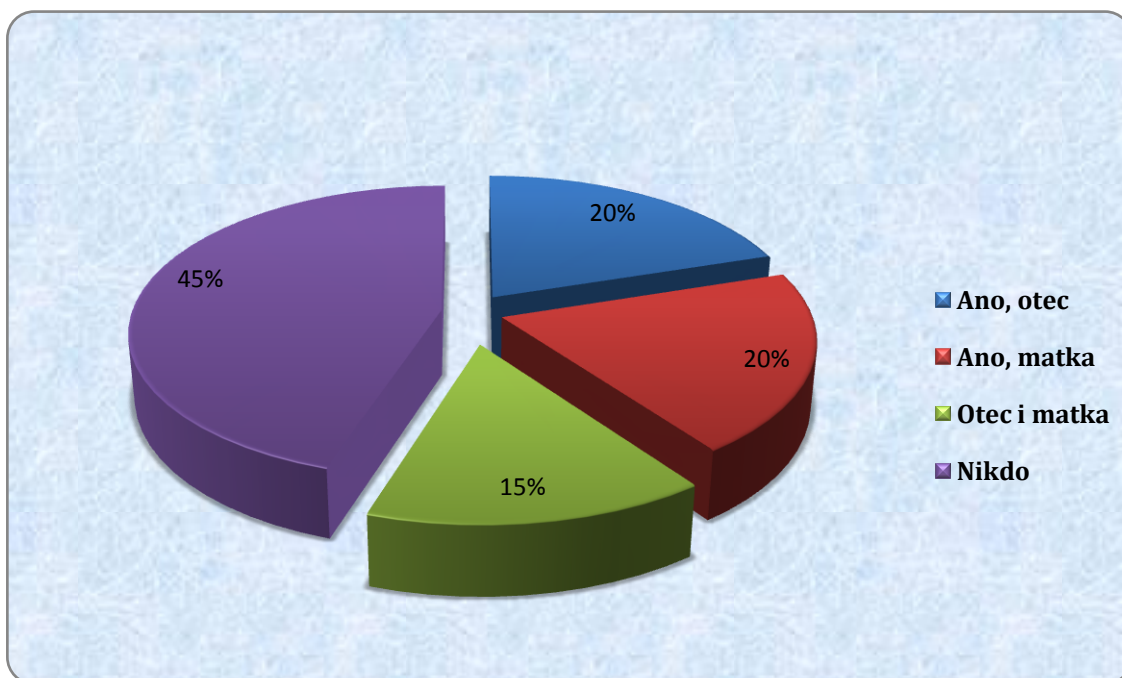
Graf č. 17: Měla na vás tato zkušenost rozvodu vliv v tom, že jste v některých věcech dospěli?

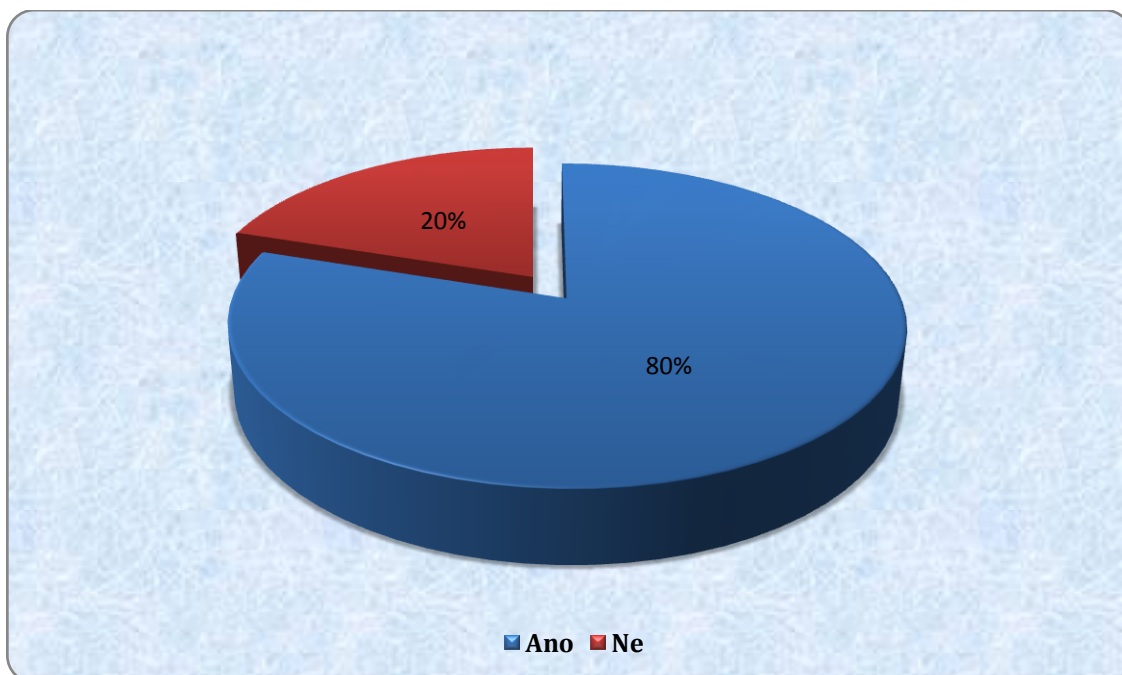
Graf č. 18: Jak se po rozvodu změnil váš vztah k rodičům?

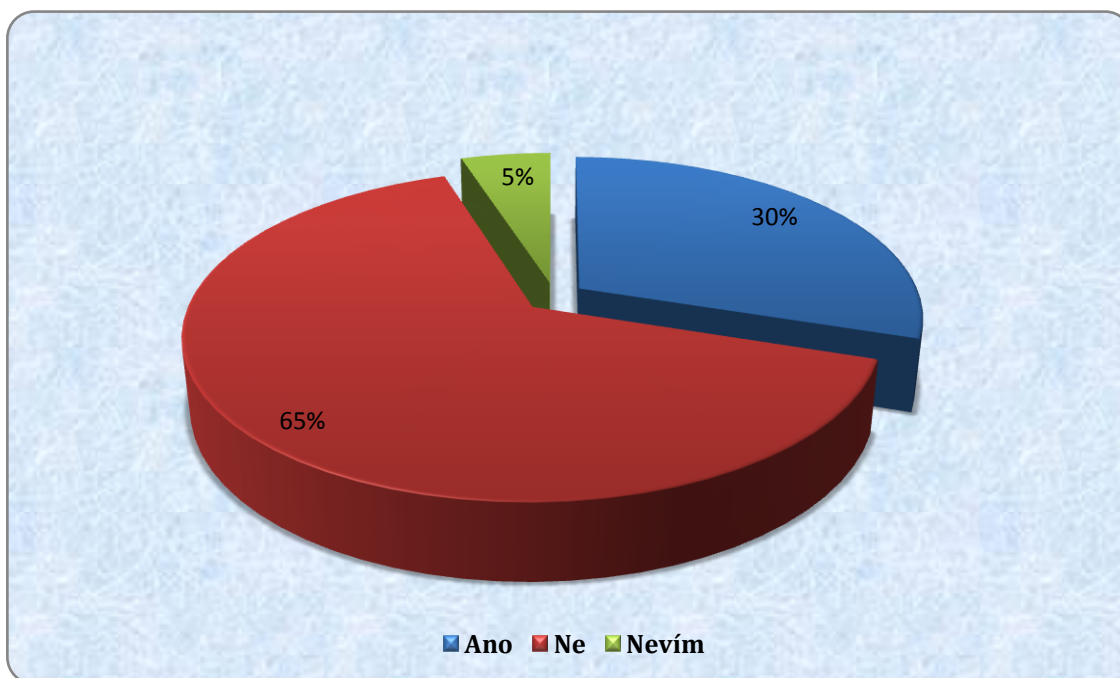
Graf č. 19: Uzavřeli vaši rodiče nové svazky?

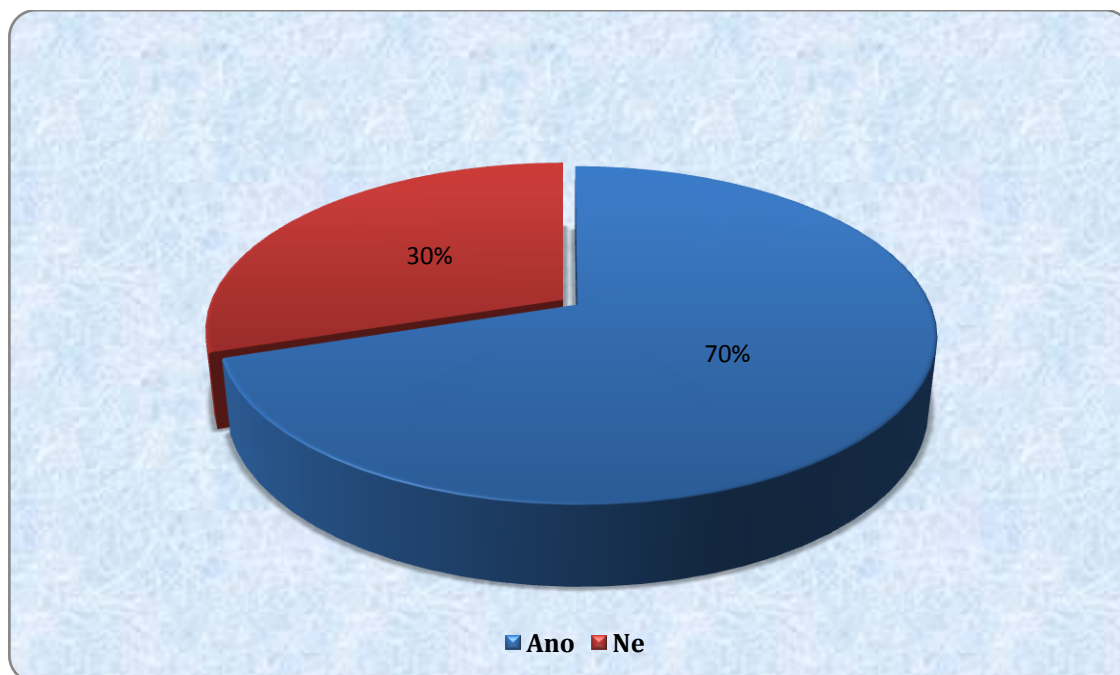
Graf č. 20: Vyrovnali jste se s rozvodem rodičů?

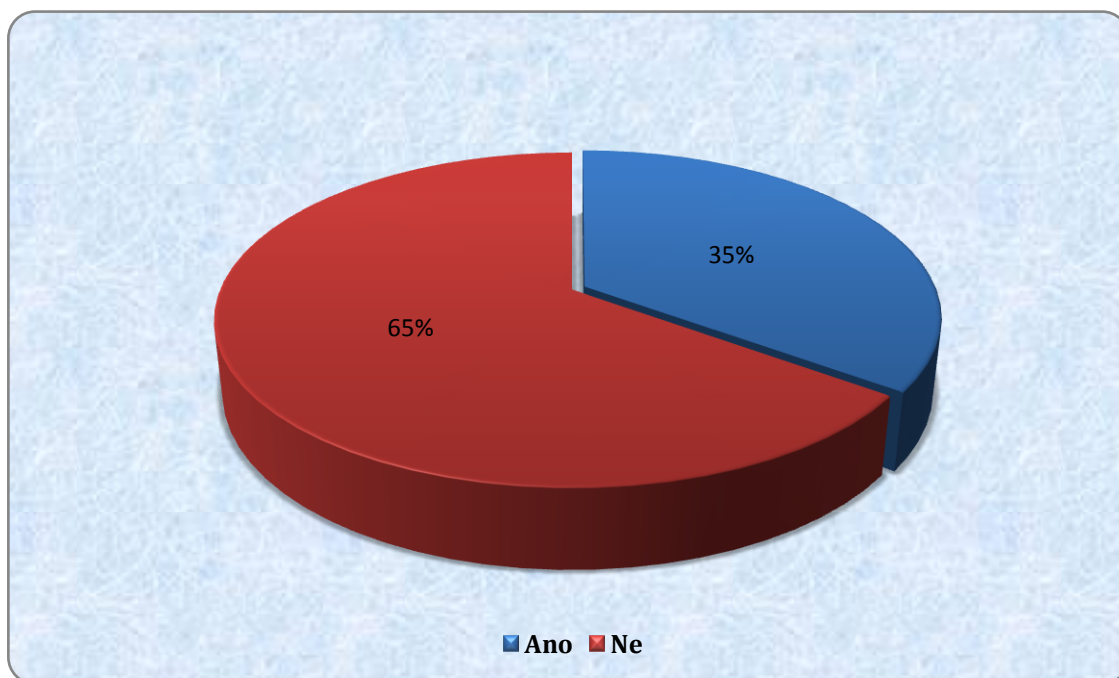
Graf č. 21: Chtěli jste, aby se rodiče dali znovu dohromady?

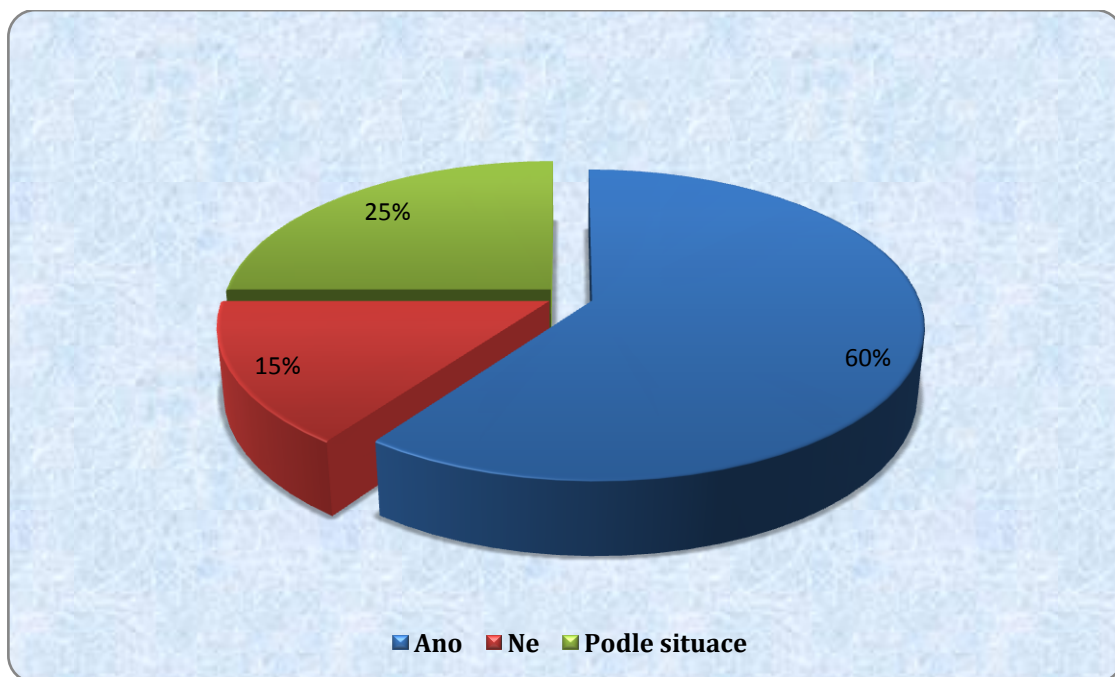
Graf č. 22: Byli jste spokojeni se situací v rodině po rozvodu?

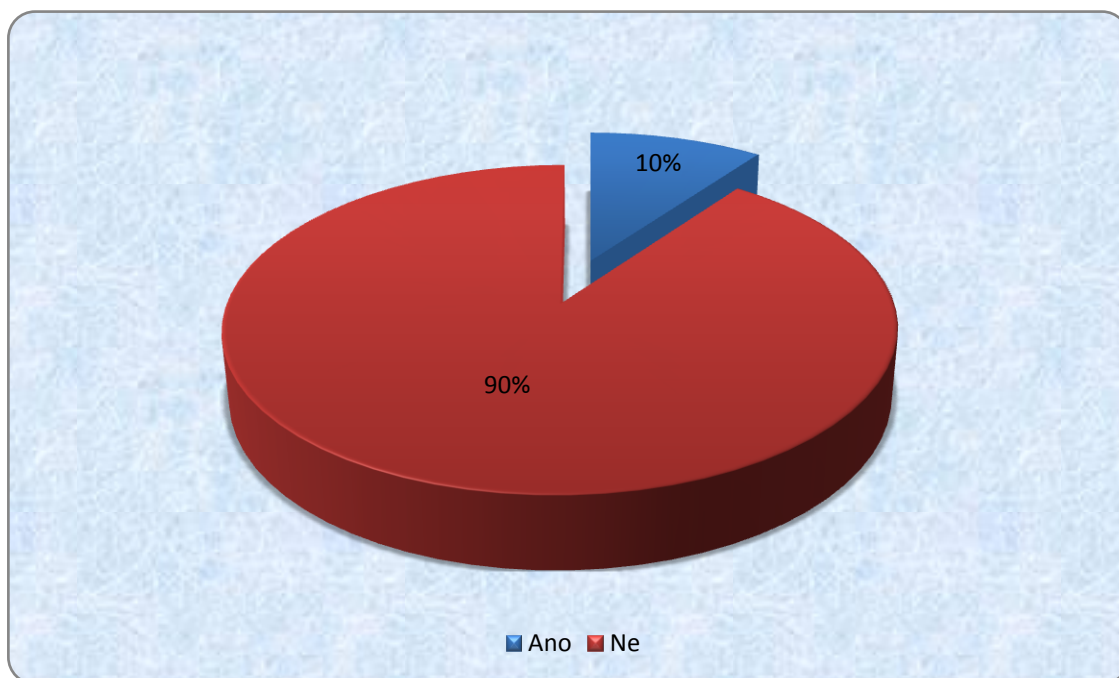
Graf č. 23: Měl rozvod rodičů vliv na vaše budoucí vztahy?

Graf č. 24: Považuje rozvod za vhodné řešení krizí v rodině?

Graf č. 25: Dávali jste si vinu za rozvod rodičů?

5. 3. Shrnutí výzkumu

Otázka č. 1. Pohlaví?

Výzkumný vzorek tvoří 55% ženy a 45% muži.

Otázka č. 2. Věk?

Věkové rozpětí je následující:

40% - 24-28 let

30% - 19-23 let

15% - 15-18 let

10% - 29-39 let

5% - 40-50 let

Otázka č. 3. Nejvyšší dosažené vzdělání?

Podle vzdělání je rozdělení následující:

65% - středoškolské vzdělání s maturitou

15% - základní vzdělání

15% - vyučení, středné odborné s maturitou

5% - vyšší odborné vzdělání

Otázka č. 4. Zaměstnání?

Typy zaměstnání podle druhu vykonávané činnosti:

55% - duševně pracující

25% - manuálně pracující

20% - student

Otázka č. 5. V jakém typu svazku žijete?

60% - svobodný

15% - manželství

10% - svobodný

10% - rozvedený

5% - vdovství

Otázka č. 6. Domníváte se, že nejčastější příčinou rozvodovosti je?

Jako nejčastější příčinu rozvodu, uváděli moji respondenti nevěru, i když tato příčina se v odborných výzkumech vyskytuje zpravidla kolem pátého místa. Druhou nejčastěji uváděnou příčinou je nedostatečný nebo žádný respekt, což je zřejmě výsledkem osobní zkušenosti. Další uváděné příčiny jsou potom falešná očekávání, ekonomická situace. Velmi zásadním problémem se jeví nedostatečná komunikace, která podle mých dotazovaných vede následně k dalším problémům, které jsou již podružnými a navazujícími příčinami rozvratu. Své místo má i sex a různé typy závislostí.

Otázka č. 7. Kolik vám bylo let v době rozvodu?

65% - 0 -15 let

30% - 16-18 let

5% - 19-25 let

Otázka č. 8. Jaká byla situace ve vaší rodině před rozvodem?

Ve většině případů se jeví jako nejběžnější situace v rodině před rozvodem stres, hádky, napjatá atmosféra, nezáměr jednoho z rodičů o rodinu. V jedné případě je uváděno přání, aby tato situace již co nejdříve skončila. Jako další je uváděna agresivita otce a velmi nepřátelská atmosféra. Na druhou stranu podílem 9% je zastoupena i normální, klidná, rodinná situace, kdy vše se vyřešilo poměrně rychle a bez větších problémů. Předpokladem tady byla dobrá spolupráce mezi rodiči v zájmu dětí. 10% pak tvoří i podíl dotazovaných co si na nic nepamatují.

Otázka č. 9. Překvapil vás rozvod rodičů?

Dotazovaní uvedli ve většině případů, že je rozvod rodičů nepřekvapil, jelikož tomuto předcházela již zmiňovaná situace v rodinách.

Otázka č. 10. Mluvili s vámi rodiče o důvodech k rozvodu?

Jak ukazuje graf, s většinou dotazovaných rodiče o důvodech rozvodu mluvili. Záviselo to zřejmě i na věku dětí a na zájmu informovat o dění v rodině a o stavu věcí.

Otázka č. 11. Ptali se vás rodiče na porozvodové uspořádání?

Tato otázka zřejmě souvisí také s věkem dítěte a na schopnosti domluvit se o budoucím stavu věcí. Překvapilo tu množství kladných odpovědí.

Otázka č. 12. Komu jste byli po rozvodu svěřeni do péče?

Ve většině případů děti zůstaly s matkou, jen v jedné případě byly děti svěřeny do péče otce. 4% podíl má plnoletost.

Otázka č. 13. Kolik času jste trávili s druhým rodičem?

V těchto odpovědích je zarážející 7% podíl případů, kdy je uváděn velmi zřídka styk, anebo vůbec žádný, kdy nastalo úplné odloučení. V ostatních případech se styk omezoval na soudem upravený. V mnoha případech toto dětem nevyhovovalo. Uvítaly by častější návštěvy druhého z rodičů.

Otázka č. 14. Jaké změny jste museli podstoupit po rozvodu?

Nejvíce dětí muselo změnit bydliště z důvodu stěhování. V jedné případě se dítě s matkou stěhovalo celkem desetkrát. Následně potom změnu školy a zhoršení finanční situace, která se projevovala na úrovni uspokojování potřeb rodiny a dětí.

Otázka č. 15. Vyřešilo se u vás něco k lepšímu?

Dotazovaní uváděli, že nastal klid, přestaly hádky, stres. Změnil se i vztah s matkou k lepšímu. V jedné případě je uváděno, že nastaly větší problémy. V ostatních případech se situace nijak zvlášť nezměnila.

Otázka č. 16. Jaké jste měli pocity před a po rozvodu?

Dotazovaní uváděli na otázku pocity před rozvodem, že pociťovali velkou nejistotu a strach, obavy, napětí, někdy až deprese. Na druhou otázku odpovídali, že se dostavil pocit úlevy, hlavně z toho, že už vše skončilo. V některých případech ale pociťovali velký smutek, bolest a ztrátu.

Otázka č. 17. Měla na vás tato zkušenost s rozvodem vliv v tom, že jste v některých věcech dospěli?

Ve většině případů byla odpověď kladná. Uváděli větší samostatnost, odpovědnost. Předčasnou dospělost, která se projevovala v péči o mladší sourozence v některých případech i o matku. Pociťovali také, že byli připraveni o dětství a museli velmi rychle dospět. Vliv se projevil v jedné případě i tak, že v současnosti si více váží svého partnera a řeší spolu dohromady daleko více věcí.

Otázka č. 18. Jak se po rozvodu změnil váš vztah k rodičům?

V 52% procentech se vztah k rodičům nezměnil. 26% představuje podíl kdy k matce zůstal vztah stejný. 18% představuje situaci, kdy se poměrně rapidně zhoršil vztah k otci v jednom případě až do nenávisti. 4% se podílí na zlepšení vztahu k otci.

Otázka č. 19. Uzavřeli vaši rodiče nové svazky?

45% - žádný z rodičů

20% - ano otec

20% - ano matka

15% - otec i matka

Otázka č. 20. Vyrovnali jste se s rozvodem rodičů?

Většina dotazovaných se s rozvodem rodičů vyrovnala. Zásahu na tom má napjata situace v rodině před rozvodem a následná úleva a jistota po rozvodu. 20% odpovědělo, že se s rozvodem dosud nevyrovnalo a má s tím potíže dosud.

Otázka č. 21. Chtěli jste, aby se rodiče dali znovu dohromady?

Drtivá většina odpověděla ne, v jedné případě byla odpověď nevím. Tento počet podle mě opět signalizuje situaci v rodině během rozvodu.

Otázka č. 22. Byli jste spokojeni se situací v rodině po rozvodu?

70% dotazovaných odpovědělo ano, zbylých 30% odpovědělo ne, přitom nebyl uveden ani jeden důvod proč tomu tak bylo.

Otázka č. 23. Měl rozvod rodičů vliv na vaše budoucí vztahy?

Většinou byla odpověď s podivem ne, ale nelze tady určit míru objektivity. V případech kdy se jednalo o nějaký vliv, tak je uváděno lepší posuzování partnera, zodpovědnější chování v partnerství. Jedna odpověď vyjadřovala strach ze založení rodiny.

Otázka č. 24. Považujete rozvod za vhodné řešení krizí v rodině?

Je překvapující, že i když dotazovaní prošli procesem rozvodu, považují sami toto řešení za vhodné. 15% dotazovaných uvádělo absolutně ne. 25% si myslí, že velmi záleží na situaci a příčině rozvratu. Takže v podstatě ani ne ani ano.

Otázka 25. Dávali jste si za vinu rozvod rodičů?

Jen 10% z dotazovaných si dává vinu za rozvod rodičů, ostatní respondenti to necítí jako osobní vinu.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala problematikou rozvodu s pohledu sociální pedagogiky. Uvědomuji si, že tento pohled je velmi široký a zabírá neuvěřitelně široké spektrum různých aspektů a oblastí lidského života, což může vést k určitému zobecnění tohoto tématu. Současně ovšem nabízí jistou možnost do budoucna, což potvrzuje, vyzdvihuje a pomáhá sociální pedagogika.

V teoretické části jsem shrnula pojmy, které se týkají rodiny, jejího fungování, následně potom rozvodů a jejich dopadů na psychiku lidí. Cílem mé práce bylo také specifikovat velký význam rodiny a to zejména v tom, že působí jako nejdůležitější instituce v našich životech. Má nedocenitelnou úlohu při výchově a působení na další vývoj dětí do budoucna. Velmi známá fráze, rodina je základ státu, tu ovšem hraje velmi důležitou roli, jelikož rodina je opravdu tou nejzákladnější jednotkou každé společnosti. Jestliže nefunguje dobře rodina, nemůže v důsledku fungovat dobře také společnost. V dnešní době kdy každé druhé manželství se rozvádí, nabízí se otázka, jestli a jaký podíl má na tomto stavu i společnost. V současnosti jako by se vytratil tradiční důraz na spokojenosti a zajištěnosti lidí a upřednostňoval se zájem společnosti. Rodiny se atomizují a velmi velký důraz je kladen na jedince. Do popředí se dostávají takové priority jako je profesionální zdatnost jedince a jeho efektivnost plnit pracovní úkoly, bohužel se to děje na úkor rodin. Dnešní člověk je ceněný jen v tom jakou práci odvádí ve svém zaměstnání a rodinný život je jen na okraji zájmu. Takový postoj ovšem nemůže zůstat bez následků právě pro rodiny, ať už v tom, že se rodí čím dál méně dětí, nebo manželství se rozpadají. Přitom rodinné prostředí hraje velmi důležitou roli na zdravém rozvoji našich dětí. Rodiče jsou velmi časově zaneprázdnění a domů se vracení vyčerpání. Nedostává se jim potom energie, kterou by měli vynakládat právě ve prospěch svých dětí. Mnohá rodina působí jen jako prostor, ve kterém žijí lidé vedle sebe a ne spolu. Přitom by měli vytvářet dostatečně inspirující prostředí pro všechny členy svého soužití. Kde jinde bychom měli prožívat a spolu s námi především naše děti, své prohry a své vítězství, kde jinde bychom měli čerpat energii pro již tak složitý život než v rodině. Toto všechno vede i ke zvýšené rozvodovosti, která je jasným ukazatelem, že se v naší společnosti děje něco nesprávného.

Rozvod jako takový je tak velmi emotivní, zraňující a destruktivní zkušenost, která má neskonale velký vliv na naši psychiku. Je nutné, ale poznamenat, že rozvod

neznamená katastrofu jen v záporném smyslu. Najdou se jistě i případy, kdy rozvod znamená začátek nového a mnohdy lepšího a kvalitnějšího života. Velmi záleží na tom, zda rodiče po počátečním šoku, dovedou zkrotit svoje emoce a najdou schopnost domluvit se hlavně v zájmu svých dětí. Prioritou by mělo být co nejméně ublížit právě dětem.

Ve své práci jsem se snažila poukázat i na to jaký má vliv rozvod na sociální situaci dětí, kdy jsem prováděla výzkum na vzorku populace, který jsem následně vyhodnocovala. Nestanovovala jsem si hypotézy, které je nutné potvrdit nebo vyvrátit, ale šlo mě náhled na pocity a emoce lidí, kteří si touto zkušeností prošli. Každý případ je naprosto jedinečný a každý člověk ho také jinak vnímá a pociťuje i jinak dopady, které pro něho vyplývají. Zjistila jsem, že je nutno rozvod brát jako zkušenost, která k životu bohužel patří a bude i nadále součástí životů mnohých lidí.

Sociální pedagogika je nápomocná při hledání sebeuvědomění jedince a jeho pevném místě v dnešní těžké době a poskytuje pomoc všem těm, kteří nedokážou zvládat všechny úkoly před ně položené, a proto selhávají. Jako vědní disciplína má úzký vztah k mnoha ostatním společenským disciplínám a může tak využívat jejich teoretické poznatky ke své vlastní preventivní funkci, kdy provádí jejich analýzu. Na základě těchto analýz potom může navrhnout určitá řešení a zásahy, které mohou přispívat k utváření zdravé společnosti. Neméně důležitá se jeví i funkce výchovná, která má působnost v oblasti uspokojování potřeb a vyrovnává určité nedostatky plynoucí ze špatného vlivu prostředí. Sociální pedagogika má velký potenciál do budoucnosti a jejím přínosem a možnostmi se jeví schopnost zkoumat prostředí, ve kterém člověk žije a zjišťovat jak poskytovat pomoc především těm, kteří jsou ohroženi rizikovým chováním. Má velký podíl na vytváření zdravého životního stylu v souvislosti s uplatňováním získaných poznatků v praxi.

RESUMÉ

V mé práci jsem se nejprve zaměřila na právní rámec rodiny. Dále jsem se věnovala pojmu rodina, jejím druhům, vysvětlila jsem její základní funkce a typy rodin. Věnovala jsem se i restauraci rodin, doplněné rodině, minoritním a přistěhovaleckým rodinám, jejich problémům.

V další části, která je věnována problematice rozvodů, jsem popsala druhy rozvodů, jejich příčiny a neposlední řadě i úpravě poměrů dětí po rozvodu. Vysvětlila jsem různé typy porozvodových uspořádání, které se v naší společnosti praktikují. Poslední kapitola je věnována tomu, jaký má rozvod vliv a dopad na situaci v rodině, a co to znamená pro děti. Nastínila jsem i řešení krizových situací, zejména pomoc manželských a předmanželských poraden.

Na závěr je proveden výzkum prostřednictvím dotazníků, který je zaměřen na jednice, kteří prošli zátěžovou situací, kterou rozvod je, a s odstupem času již mohou bilancovat, zda tato zkušenost měla na ně nějaký vliv.

ANOTACE

Má práce je věnována problematice rozvodu s pohledu sociální pedagogiky. Velký důraz je tu kladen na rodinu a na její nezastupitelnou funkci na správný rozvoj dětí, který má následně vliv na to jakým způsobem budou zvládat svůj život.

Teoretická část je věnována pojmům, které se vztahují k rodině a následně potom k rozvodu, kde jsem čerpala z literatury. Praktická část je doplněna o dotazníkové šetření, které je následně potom vyhodnoceno. Bylo zjišťováno, jak se člověk chová v takové situaci, a zda ho nějakým způsobem tato zkušenost ovlivnila.

KLÍČOVÁ SLOVA

Rodina, rodič, děti, společnost, rozvod, svěření do péče, následky, pomoc

ANNOTATION

Has work is devoted problems divorce with look social pedagogy. Great emphasis is here laying on family plus on her fungible function on correct development children that the consequently affect at it what in a way they will manage its life.

Theoretic part is devoted conceptions that the relate to family consequently and then to divorce, where I'm draw on literature. Practical part is supplemented about questionnaire inquiry, that is of consequently then evaluation. Was investigate with, how man shelters in such situation, plus whether him someways this experience affected.

KEYWORDS

Family, parent, children, society, divorce, given to keep, aftermath, reinforcing

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. 3.vyd. Public promotion s.r.o. 2008, 187 s. ISBN 978-80-969944-0-3
 - EVEREST, G., EVEREST, S. V. *Zdravý rozvod pro rodiče a děti*. 1.vyd. Praha: Talpress, 2000, 212 s. ISBN 80-7197-169-3
 - KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3
 - KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS 2009
 - KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí a výchova*. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80 7315-004-2
 - MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizová situace v rodině očima dítěte*. 1.vyd. Praha: Grada, 2002, 128 s. ISBN 80-247-0332-7
 - MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2.vyd. Praha: Slon, 1997, 144 s. ISBN 80-85850-24-9
 - MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok 1991, 184 s. ISBN 80-7029-018-8
 - NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada. 2007, 144 s. ISBN 978-80-247-1449-3
 - PLAŇAVA, I. *Po rozvodu*. Praha: Mona 1986, 96 s.
 - POUPĚTOVÁ, Š. *Netrapte se po rozvodu*. 1.vyd. Praha: Grada, 2009, 176 s. ISBN 978-80-247-2046-3
 - RADVAN, E., VAVŘÍK, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. IMS 2009
 - ŘEHOŘ, A., *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*. IMS 2009
 - SATIROVÁ, V. *Knihy o rodině*. 1.vyd. Praha: Práh, 1994, 348 s. ISBN 80-901325-0-2
 - SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 3.vyd. Brno: Paido, 2006, 258 s. ISBN 80-7315-126-X
 - SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004, 184 s. ISBN 80-8781-906-2
 - SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál 2007, 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8
 - TEYBER, E. *Děti a rozvod*. 1.vyd. Praha: Návrat domů, 2007, 227 s. ISBN 978-80-7255-163-7
 - ZÁKON O RODINĚ číslo 94/1963 Sb. ve znění dalších změn a novel
-
- http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf
 - <http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/tab/>
 - <http://www.mpsv.cz/cs/898>

SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha č. 1. Dotazník

1. Pohlaví
2. Věk
3. Nejvyšší dosažené vzdělání
4. Zaměstnání
5. V jakém svazku žijete?
6. Domníváte se, že nejčastější příčinou rozvodu je?
7. Kolik vám bylo let v době rozvodu?
8. Jaká byla situace ve vaší rodině před rozvodem?
9. Překvapil vás rozvod rodičů?
10. Mluvili s vámi rodiče o důvodech k rozvodu?
11. Ptali se vás rodiče na porozvodové uspořádání?
12. Komu jste byli po rozvodu svěřeni do péče?
13. Kolik času jste trávili s druhým rodičem,
14. Jaké změny jste musely podstoupit po rozvodu?
15. Vyřešilo se u vás něco k lepšímu?
16. Jaké jste měli pocity před a po rozvodu?
17. Měla na vás tato zkušenost rozvodu vliv v tom, že jste v některých věcech dospěli?
18. Jak se po rozvodu změnil váš vztah k rodičům?
19. Uzavřeli vaši rodiče nové svazky?
20. Vyrovnali jste se s rozvodem rodičů?
21. Chtěli jste, aby se rodiče dali znovu dohromady?
22. Byli jste spokojeni se situací v rodině po rozvodu?
23. Měl rozvod rodičů vliv na vaše budoucí vztahy?
24. Považujete rozvod za vhodné řešení krizí v rodině?
25. Dávali jste si za vinu rozvod rodičů?